

A MAGYAR NYELV EREDETE

2020 ősz

Maticsák Sándor

maticsak.sandor@arts.unideb.hu

Finnugor Nyelvtudományi Tanszék

<http://mnytud.arts.unideb.hu/finnugor/>

1

Az előadás tematikája

- I. A nyelvrokonság fogalma
- II. Az uráli népek és nyelvek bemutatása
- III. A nyelvrokonság bizonyítékai
- IV. Őshazaelméletek
- V. Az alapnyelv jellemzése

2

I. A nyelvrokonság fogalma

1. Nyelvrokonság vagy néprokonság?
2. Hasonlít vagy nem hasonlít? Hogyan közelítsünk a NYELVrokonság problémájához?
3. A finnugor rokonság elutasítása:
a nyelvi presztízs és az „elszakadt lánc”
4. Teóriák a magyar nyelv eredetére
 - ♦ A nyelvrokonítás nyelven kívüli mozgatórugói
 - ♦ A magyar mint ősnyelv
 - ♦ A magyar rokonítása más nyelvekkel:
magyar–hun, –török, –sumér, –japán stb.
5. A genetikai és tipológiai rokonság kapcsolata

3

II. Az uráli népek és nyelvek bemutatása

1. Földrajzi elhelyezkedés
2. Családfa szerinti csoportosítás
3. A lélekszám és a kulturális rendszerek
képződése szerinti csoportosítás
4. Az orosz–finnugor együttélés (ill. a finn–svéd viszony), a kisebbségi lét kérdései

4

III. A nyelvrokonság bizonyítékai

1. A szabályos hangmegfelelések tendenciája
2. Az alapnyelvi szókészlet (mit használhatunk?)
3. A zárhangok néhány megfelelése
az indoeurópai nyelvek köréből
4. Az uráli nyelvek rokonságának bizonyítékai:
 - hangtani egyezések: a zárhangok
 - alaktani egyezések: ige- és névszóragok, jelek

5

IV. Őshazaelméletek

1. Kronologizáció és lokalizáció az indoeurópai és az uráli őshaza meghatározásában
2. Az ázsiai elmélet
3. A Volga–Káma vidéki őshaza
4. A baltikumi őshaza
5. Az Urál-vidéki őshaza
6. Az ugor őshaza
7. A magyarok őshazája és vándorlása

6

V. Az alapnyelv jellemzése

1. Hangtan: magánhangzók és mássalhangzók
2. Morfológia: a szavak szerkezete
3. Alapnyelvi szófajok
4. Ragok és jelek az alapnyelvben
5. Néhány rag története, mai folytatása

7

A közvélekedés

- ◆ sumérok vagyunk
- ◆ hunok vagyunk
- ◆ szittyák (szkíták) vagyunk
- ◆ törökök vagyunk
- ◆ japánok vagyunk (stb.)

NEM VAGYUNK FINNUGOROK!!!

A MAGYAR **NÉP** TÖRÖK/HUN/JAPÁN EREDETŰ →

A MAGYAR NEM FINNUGOR **NYELV!!!**

8

1. témakör

Nyelvrokonság vagy néprokonság?

9

Nyelvek rokonsága ≠ népek rokonsága!

Minden baj alapja:
nép és nyelv nem ugyanaz!!!

A NYELVNEK EREDETE VAN,
A NÉPNEK EREDETEI.

- pl. egy család tagjai, vegyes házasságok „eredményei”
- Közép-Európában ki a „magyar”?
- ha hasonlít: rokon?
- nyelvcsere: bolgárok, lappok
- vogulok külseje
- nyelvészet és genetika kapcsolata

10

2. témakör

Hasonlít vagy nem hasonlít? Avagy: hogyan közelítsünk a NYELVrokonság problémájához?

- 2.1. A nem látható rokonság
- 2.2. A látható rokonság

11

A nyelvrokonsághoz való viszony

Mennyiben más az indoeurópai és a finnugor
nyelvek rokonsága?

- ◆ Az egyik azonnal hallható és látható.
- ◆ A másik pedig csak nyelvészeti eszközökkel fejthető meg.

12

1) A nem látható rokonság I.

*Mieleni minun tekevi,
aivoni ajattelevi
lähteäni laulamahan,
saa'ani sanelemahan,
sukuvirttä suoltamahan,
lajivirttä laulamahan.
Sanat suussani sulavat,
puhe'et putoelevat,
kielelleni kerkiävät,
hampahilleni hajoovat.*

13

1) A nem látható rokonság II.

- ◆ Whereas recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world...
- ◆ Considerando que la libertad, la justicia y la paz en el mundo tienen por base el reconocimiento de la dignidad intrínseca y de los derechos iguales e inalienables de todos los miembros de la familia humana...
- ◆ Tekintettel arra, hogy az emberiség családjá minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon...

14

2) A látható rokonság A Miatyánk különböző nyelveken

LATIN ÉS ÚJLATIN NYELVEK

latin	Pater noster qui es in caelis: sanctificetur nomen tuum
francia	Notre Père qui es aux cieux, ton nom soit sanctifié
olasz	Padre nostro che sei nei cieli, sia santificato il tuo nome
spanyol	Padre nuestro que estás en los cielos, santificado sea Tu nombre
portug.	Pai nosso, que estás nos céus, santificado seja o teu nome

15

A Miatyánk különböző nyelveken

GERMÁN NYELVEK

angol	Our father, which art in heaven: hallowed by the name
holland	Onze Vader, die in de hemelen zijt, geheiligd zij Uw naam
német	Vater Unser im Himmel, geheiligt werde Dein Name
dán	Vor Vader, du som er i himlene, helligt blive dit navn
svéd	Vår fader, du som är i himlen, låt ditt namn bli helgat
norvég	Fader vår, du som er i himmelen, helliget vorde ditt navn
izlandi	Faðir vor, þú sem ert á himnum, helgist þitt nafn

16

A Miatyánk különböző nyelveken

SZLÁV NYELVEK

lengyel	Ojczy nasz, któryś jest w niebie, święć się imię Twoje
cseh	Otče naš, jenž jsi v nebesích, posvět' se jméno tvé
szlovák	Otče náš, ktorý si v nebesiach, posväť sa meno tvoje
horvát	Oče naš, koji si na nebesima, da se sveti ime tvoje
szlovén	Oče naš, ki si na nebesih, posveti se ime tvoje

BALTI NYELVEK

lett	Mūsu tēvs debesīs, svētīts lai top Tavs vārds
litván	Tėve mūsų esis dangujė, teesie šventas Tavo vardas

17

A Miatyánk különböző nyelveken

FINNUGOR NYELVEK

finn	Isä meidän, joka olet taivaissa, pyhitetty olkoon sinun nimesi
észt	Meie Isa, kes Sa oled taevas, pühitsetud saagu Sinu nimi
lappÉ	Ačče min, don, gutte læk almin, basotuvvus du namma.
mordvin	Meñel'ėn miñek T'eñanok, lñevañkseks lovovožo toñ l'emef' cseremisž Memnan uziu ilimaret kiusiuluste, tinin liumet volgu sestess
voják	Aimy miľam in vylým ulyš, burä med vaiškoz nimed tynad
vogul	Nen sidy sagat poikšat: muñ azieu, turmet ochtyna ulot

18

A számnevek az indoeurópai nyelvekben

	egy	két	három	négy	öt
szanszkrit	ekas	dvau	trayah	čatvarah	panča
ógörög	εις	δύο	τρεις	τέτταρες	πέντε
latin	ūnus	duo	tres	quattuor	quinque
francia	un	deux	trois	quatre	cinq
spanyol	uno	dos	tres	cuatro	cinco
olasz	uno	due	tre	quattro	cinque
gót	ains	twai	treis	fidwor	fimf
angol	one	two	three	four	five
német	eins	zwei	drei	vier	fünf
norvég	en	to	tre	fire	fem

19

A számnevek a finnugor nyelvekben

magyar	egy	két	három	négy	öt
vogul	akwa	kit	žürum	ńila	at
osztják	ěj	kät	kolem	ńělä	wet
votják	odig	käk	kviń	ńil'	vit'
zürjén	eťik	käk	kujim	ńol'	vit
mordvin	vejke	kavto	kolmo	ńi'e	vet'e
cseremis	ik	kok	käm	näl	wäc
lappD	akte	guokte	gulme	nielje	vijte
finn	yksi	kaksi	kolme	neljä	viisi
észti	üks	kaks	kolm	neli	viis

! sumér dili min eš limu i
! török bir iki üç dört beş

Ennek alapján talán mégis rokon?? Ősi szókincs!

20

3. témakör

A finnugor rokonság elutasítása: a nyelvi presztízis és az „elszakadt lánc”

3.1. A nyelv presztízis

- a nyelvcsaládok nagysága,
- Régi dicsőségünk... (a nyelvm emlékek kora)
- A nyelvek népszerűsége

3.2. A lánc megszakadása

3.3. A nyelvek rokonításának további módszertani problémái

21

1) A nyelvi presztízis

Indoeurópai ↔ finnugor nyelvek

- nagy nyelvcsalád ↔ kis nyelvcsalád
- régi, dicső nyelvek ↔ elszigetelt, érdektelen nyelvek
 - nyelvm emlékek (~ a népek történelmi szerepe)
 - nyelvek népszerűsége
 - politikai, gazdasági kulturális hatósugár

22

a) A két nyelvcsalád nagysága

Indoeurópai nyelvcsalád: kb. 150 nyelv, 3 milliárd fő
Finnugor (uráli) ny. család: kb. 25 nyelv, 25 millió fő

A világ legnagyobb nyelvei

kinai mandarin	1 051	sino-tibeti
arab	422	sémi-hámi
hindi	366	indoeurópai
angol	341	indoeurópai
spanyol	322	indoeurópai
bengáli	207	indoeurópai
portugál	176	indoeurópai
orosz	167	indoeurópai
japán	125	
német	100	indoeurópai
koreai	78	
francia	78	indoeurópai

23

Európa legnagyobb nyelvei

1. angol	341	11. román	26	21. katalán	6,6
2. spanyol	322	12. holland	22	22. finn	5,4
3. portugál	176	13. szerb-horv.	17	23. dán	5,3
4. orosz	167	14. magyar	12,5	24. szlovák	5,1
5. német	100	15. görög	12	25. norvég	5,1
6. francia	78	16. cseh	12		
7. olasz	60	17. svéd	10		
8. török	50	18. belorusz	10		
9. ukrán	47	19. bolgár	8,5		
10. lengyel	44	20. albán	7,6		

◆ Nagyon viszonylagos adatok.

◆ A szűk értelemben vett Európa nyelvei (de beszélők szerte a világon).

24

b) Régi dicsőségünk...

A legrégebbi indoeurópai nyelvek:

görög	i.e. 800 k.
latin	i.e. 500 k.
óskandináv	i.sz. 160 k.
gót	350 k.
ír	500 k.
angolszász	660 k.
német	775 k.
spanyol	800 k., valamint...

25

A legrégebbi indoeurópai nyelvek

LINEÁRIS B

- ◆ i.e. 1450–1100
- ◆ mükénéi görög
- ◆ Knosszosz és Pülosz
- ◆ előzménye: lineáris A (mínosi civilizáció)

HETTITA

- ◆ i.e. 1800–1200
- ◆ Mai Közép-Törökország
- ◆ Hattusas

26

Finnugor nyelvek

Magyar

- ◆ A veszprémi apácák adománylevele (1002 e. /1109)
- ◆ Tihanyi Alapítólevél (1055)
- ◆ Halotti Beszéd (1192–95)
- ◆ Ómagyar Mária-siralom (1300 k.) stb.

Finn

Mikael Agricola turkui püspök:

- ◆ Abc-kirja (1537–43 k.) – ábécés könyv
- ◆ Rucouskirja Bibliasta (1544) – imádságos könyv
- ◆ Se Wsi testamenti (1548) – Újtestamentum

27

Finnugor nyelvek

Zürjén

- ◆ Permi Szent István eredeti nevén Sztjepan Hrap (1340–1396)
- ◆ Ő térítette keresztény hitre a zürjéket
- ◆ Orosz származású, de megtanult zürjénül!
- ◆ A zürjén írás, az abur megalkotója (cirill és görög betűk + zürjén törzsi jelek)
- ◆ *Abur* < an + bur (~ á-bé-cé)
- ◆ A XVII. századig maradt fenn (utána csak cirill)

28

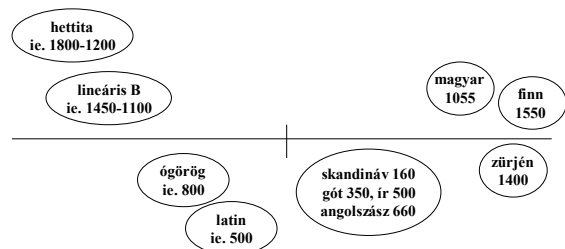
Finnugor nyelvek

Az abur írás

З	Ѡ	Ѳ	ѳ	Ѵ	Ѷ	ѷ	Ѹ	ѹ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	Ѿ	ѿ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	ѿ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	ѿ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	ѿ			
an	tur	gai	olai	e	zhoi	dzhoi	zafa	dzfa	i	koke	lai	menoe																				
a	b	g	d	e	zh	dzh	z	dz	i	k	l	m																				
ν	Ѳ	ѳ	Ѵ	Ѷ	ѷ	Ѹ	ѹ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	ѿ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	ѿ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	ѿ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	ѿ	Ѻ	ѻ	Ѽ	ѽ	ѿ
neno	vooi	peei	rei	sii	lai	u	chery	shooi	shchooi	yry	yeru																					
n	v	p	r	s	l	u	ch	sh	shch	yr	ye																					
λ	ω	ϕ	ι	χ	ζ	λ	β	ν	π	η	ω																					
o	oo	ef	ha	tsu	ver	yer	yeri	yal	ie	yu	ya	ia																				
o	oo	f	h	ts	v	ye	ye	ya	ie	yu	ya	ia																				

29

A nyelvek kora

30

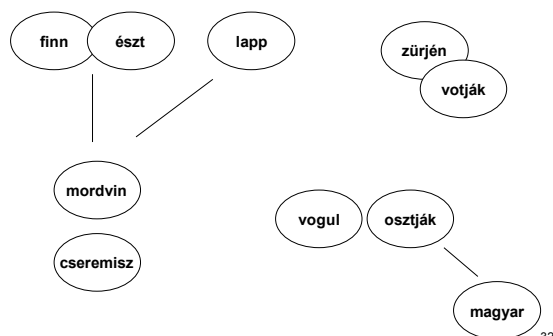
c) A nyelvek népszerűsége

Hányan tanulnak a világon angolul / németül / olaszul / spanyolul (stb.)
És hányan tanulnak vogulul?
És magyarul?

- osztják rockzenész
- cseremisiz focista
- zürjén színésznő
- szamojéd író
- karjalai politikus

31

2) Az „elszakadt lánc”

32

A finnugor nyelvek rokonsági foka

- ◆ A finnugor nyelvek sorából, a magyar szemszögéből nézve, hiányoznak a láncszemek.
- ◆ Legközelebbi rokonaink is túl távol vannak, egyáltalán nem értjük őket.
- ◆ A finn még távolabb van!
- ◆ A magyar és finn rokonsága kb. olyan fokú, mint a svéd – portugál, norvég – görög, angol – lengyel reláció.
- ◆ DE! Az angol és a lengyel között nem elvárás a megértés!!

33

Téves következtetések

- ◆ A laikus emberek számára a nyelvrokonság fogalma egyenlő a megértéssel.
→ Ha értjük, rokon. Ha nem értjük, nem rokon
→ A finneket (stb.) nem értjük, tehát nem rokon.
- ◆ Megoldás: nehéz, mert csak a nyelvészeti módszerek elsajátításával lehet(ne) megértetni velük a nyelvrokonság valódi jellegét.

34

A nyelvrokonság elfogadása

- ◆ Az indoeurópai nyelvek rokonsága megkérdőjelezhetetlen tény.
- ◆ Az egyes másodlagos nyelvcsaládokon belül a rokonság azonnal felismerhető.
- ◆ A finnek, észtek és kisebb finnugor népek számára a nyelvrokonság (= más finnugor népekkel, köztük a magyarral is!) megkérdőjelezhetetlen tény.
- ◆ A fgr. nyelvrokonság tagadása ilyen erősen csak a magyarok esetében merül fel.

35

3) A nyelvek rokonításának további módszertani problémái

- ◆ nyelvészet és régészet
– a tarsolylemezek nem beszélnek
– írásbeliség hiánya > nyelv(ek)hez nem köthető
- ◆ nyelvészet és néprajz
– szokások, zene, ételek

36

Nyelvészet és genetika

- ◆ az egyik leggyorsabban fejlődő tudományág, divat
- ◆ genetikai térkép, génszabályozás
- ◆ ??az identitás elsődleges hordozója
- ◆ „a genetikusok bebizonyították, hogy nem finnugorok, hanem japánok/hunok/törökök stb. vagyunk”
- ◆ a DNS tárolja az élőlények átörökléshez szükséges genetikai információkat
- ◆ Y-kromoszóma csak apai ágon öröklődik

37

Nyelvészet és genetika

- ◆ **régészeti genetika** (archeogenetika).
- ◆ leszármazási fa rajzolható meg elvileg az „afrikai Ádám-tól és Évától” a ma emberéig
- ◆ Török Tibor: ázsiaiak vagyunk
- ◆ Neparáczi Endre: hunok vagyunk
- ◆ DE!! nincs egyenes kapcsolat egy nyelv története és a nyelvet beszélők genetikai leszármazása között
- ◆ III. Béla DNS-e: nem finnugor, hanem eurázsiai géneket hordozott ???

38

4) Következtetés

Kiindulópont:

- ◆ A közgondolkodásban a nyelv- és néprokonság keveredik. A nyelvrokonságot nem támaszthatja alá/cáfolhatja az antropológia, a genetika, a régészet, a néprajz.

Objektív probléma:

- ◆ A finnugor nyelvek rokonsága (főként a magyar szemszögéből nézve) csak tudományos, nyelvészeti módszerekkel bizonyítható.

Szubjektív probléma:

- ◆ Ideológiai és pszichológiai sík (népszerű a sumér rokonság, dicső múlt keresése, a miénk volt az ősnyelv stb.).

→ tudománytalan nézetek tömkelege

39

4. Teóriák a magyar nyelv eredetére

4.1. A nyelvrokonítás nyelven kívüli mozgatórugói: a halszagú rokonság tagadása

4.2. A magyar volt az ősnyelv

4.3. A magyar rokonítása más nyelvekkel

- A) A magyar–hun „rokonság”
- B) A magyar–török „rokonság”
- C) A magyar–sumér „rokonság”
- D) A magyar–japán „rokonság”

40

1) A halszagú rokonság tagadása

- ◆ Ezek nem lehetnek a rokonaink!
- ◆ Nekünk, dicső magyaroknak nem lehetnek ilyen szegény rokonaink! Dicső népnek dicső múlt, dicső rokonok!
- ◆ Tudati kompenzáció
- ◆ A dicső múlt keresésének okai: (nyelvi) elszigeteltség, a történelem veszteségei, nagyravágyás, elődkeresés
- ◆ kezdetei: a nemzeti romantika kora (eposzok, Buda halála, Zalán futása)
- ◆ emigráció: gyökértelenség, kiemelkedni vágyás
- ◆ szélsőjobboldali „divat”
- ◆ sumér, hun, szittyia stb. elméletek aranykora van ma
- ◆ nagyon sok amatőr „nyelvész”

41

2) A magyar volt az ősnyelv

- ◆ XVI–XVII. sz.: vallási háttér > bábeli zűrzavar
- ◆ protestantizmus > nemzeti nyelvek feltámadása > nemzeti nyelvek grammatikája
- ◆ Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716) filozófus: a népek eredetét a nyelvrokonság által lehet kideríteni > szógyűjtések (főleg oroszországi expedíciók)
- ◆ kiindulópont: héberhez hasonlították
Geleji Katona István: Magyar grammatikatska, 1649
Komáromi Csipkés: Hungaria illustrata, 1655

42

A magyar volt az ősnyelv

- ◆ **Otrokocsi Főrös Ferenc: A magyarok eredete (1682)**
nyelvünk héber eredetű
Attila = Acélos, Amazon = Ámasszony, magyar = megjáró (vándor)
- ◆ **Tröster János: Régi és új Erdély (1666)**
nyelvünk a némettel rokon
ház ~ Haus, víz ~ Wasser, saláta ~ Salat
- ◆ **Sajnovics: Demonstratio (1770), Gyarmathi: Affinitas (1799)** – itthon visszhangtalan, neveltség tárgya

43

A magyar volt az ősnyelv

- ◆ **Horváth István: Rajzolatok a magyar nép történetéből (1825)**
„pözsög a szentírás mindenféle régi magyar nevektől”

*Ádám = átadám (az almát), Babilon = Bábolna,
Karthágó = Kard-hágó, Ilion = Ilonka-vár,
Herkules = harkályos, Boszporusz = vasporos,
Jeruzsálem = Gerő-Sólyom
Koppenhága = Kappanhágó, Stockholm = Istókhalma*

44

A magyar volt az ősnyelv

- ◆ **Táncsics Mihály:**
a = távolra mutató hang, b = be, bele; > ab = azt az elemőzsiát be a szájba: abált szalonna, abrak, Abendessen
- ◆ **Markos Gyula (1916):**
*Élő him = Elohim, Jó java = Jahve, ata nao jó = Adonáj
kozmosz = közmű, demokrata = tömeg akarata
cornus 'szarv' < szurnok, taurus 'bika' < szurat*
- ◆ **Plessa Elek (1985):**
A fajokat a Földre hozó Úr-ösök = Pál-Ősü Elek úr-ös
„Elek Úr-ös első térésekor a kárpáti magyar fajt hozta, úrhajója Erdélyben, Gyulafehérvár térségében ért földet”

45

A magyar volt az ősnyelv

Nem magyar „találmány” (de mi fejlesztettük tökélyre)

- ◆ **finn:** Messina = mesi-sauna (méz + szauna)
Venezia = vene-sija (csónak + hely)
Marseille = meri-säiliö (tenger + tartály)
Budapest = puhtaus-pestä (tisza + mos)
- A finn-egyiptomi rokonság „bizonyítéka”
paraus 'jóság' ~ farao
- ◆ **vogul:** Juvan Sesztalov: *Numi-Törem* és
a *termonukleáris energia*

46

3) A magyar nyelv rokonítása más nyelvekkel

abor-miri, ajno, angol, bahingya, baszk, bodó, brahui, bután,
csin, csuruszja, dafla, dravida, dumi, egyiptomi etruszk,
garo, garung, gondi, görög, hettita, hópa, humi, japán,
jukagir, kacsari, kamu, kamcsadál, khasszi, kínai, kocs,
korják, kulungya, lehorong, lepcsza, magar, manipur,
manyók, maori, mical, mikir, munda, örmény, pelazg,
perzsa, rodong, sumer, szangpang, szanszkrit, szerpa,
szokpa, szunvár, tapka, telugu, tibeti, tamil stb.

47

3) A magyar nyelv rokonítása más nyelvekkel

- ◆ a rokonítás alapja: a szóegyeztetés, és csak az (alaktan soha, csak nyelvtipológia), DE: két nyelvben véletlenszerű egyezések is lehetnek
- ◆ ha egy nyelvben 20 C és 10 V > CVC = 20 x 10 x 20 = 4000
három hangzóból álló szó
> ebből az egyes nyelvekben kb. 500, tehát 1/8-ad rész
> két nyelv között minden 64. szó azonos alakú
> tehát az 500-ból 8 azonos lesz!
- ◆ CV még több, 7- hangból álló: nyilvánvalóan kevesebb egyezés
- ◆ véletlen egyezések: *eleven, persze, 'kanyar'*
- A nyelvrokonság vizsgálata során nem számítanak: onomatopoeitikus szavak, gyermeknyelvi szavak, jövevényszavak

48

A magyar nyelv legfőbb „rokonításai”

- A) A magyar–hun „rokonság”
- B) A magyar–török „rokonság”
- C) A magyar–sumér „rokonság”
- D) A magyar–japán „rokonság”

49

A) A magyar–hun „rokonság”

- ◆ A középkorban nemzeti tudat kellett:
Anonymus, gesták: hungárusok
- ◆ Az adott népet azonosítani kellett „tudós” történeti-nyelvészeti elvek alapján valamely ismert, lehetőleg az ótestamentumig visszavezethető néppel
(Kézai: Jáfet leszármazottai vagyunk)
- ◆ Ehhez kellett nyelvi „bizonyíték”: a *Hungaria* népnév
- ◆ A legfőbb „aktuálpolitikai érdek”: igazolni kellett az adott regnum birtoklásához való történeti jogot

50

Mit tudunk a hunokról?

- ◆ Belső-Ázsia sztyeppéiről származó nomád nép
- ◆ Elődei valószínűleg a hszüngnuk (ellenük építették a kínai nagy falat)
- ◆ 5. sz-ban hatoltak be a Kárpát-medencébe > Hun Birodalom
- ◆ Attila haláláig (453) itt > kivonultak a délorosz sztyeppékre, ahol később összeolvadtak más népekkel
- ◆ Valószínűleg ótörök nyelvű nép

51

A magyar és a hungar(us) népnév eredete

Két nevünk van (ún. külső és belső nevek):

- ◆ ang. *Hungary*, ném. *Ungarn*, fr. *Hongrie*, ol. *Ungheria*, sv. *Ungern*, fi. *Unkari*, le. *Węgry*, or. *Vengrija* stb.
- ◆ szlk. *Mađarska*, horv. *Mađarska*

A finnugor népeknél a külső és belső nevek általában párban állnak:

- finn ~ suomi, ész. ~ viro, lapp ~ számi,
- zürjén ~ komi, votják ~ udmurt, cseremis ~ mari,
- vogul ~ manysi, osztják ~ hanti stb.

52

A magyar és a hungar(us) népnév eredete

A magyar népnév eredete:

magy- < ugor **mańć3* ’ember, férfi’
~ vog. *māńši* ’manysi’

er < fgr. **irkä* ’férfi, fiú’ (vö. *ember, férj, néember*) ~ cser. *erge*, fi. *yrkő* ’férfi’ ??

mogyer, magyar > *magyar* és *megyér*

53

A magyar és a hungar(us) népnév eredete

A hungar(us) népnév eredete:

ótör. *on-ogur* ’tíz nyíl’ törzsszövetség >
unugor > *ungar* >>> lat. *Ungar, Ungarus* >
Hungarus, Hungaria

A *h*- betoldásának oka: néma *h*- a franciában; téves rokonítás a hunokkal.

A szláv nyelvekben szabályos a *we*- szókezdet (belső fejlődés eredményeként).

54

B) A magyar–török „rokonság”

Fogalommagyarázat:

- ♦ altaji
- ♦ türk
- ♦ ótörök
- ♦ köztörök
- ♦ volgai-török
- ♦ oszmán-török ~ anatóliai török ~ (mai) török

A rokonságméletek három szinten jelentkeznek:

- 1) Urál–altaji rokonítás
- 2) Ómagyar–ótörök rokonítás
- 3) Magyar–török rokonítás

55

Altaji nyelvek

a) Török(ségi) nyelvek:

– köztörök ág:

oszmán-török, azeri, gagauz, türkmén (oguz nyelvek), baskír, tatár, kirgiz, kazah, karakalpak, karacsaj, *besenyő, *kun (kipcsak nyelvek), üzbég, ujugur, *csagatáj (turkesztáni nyelvek), altaji, sór, halasz, tuvai (szibériai), haladzs, jakut

– bolgár-török ág: csuvas, *volgai bolgár

b) Mongol nyelvek: halha-mongol, burját, kalmük

c) Mandzsú-tunguz nyelvek: mandzsú, nanaj, orosz; evenki, even, negidal, dzsürcsi

56

1) Urál–altaji rokonítás

- ♦ XIX. századi nézet, később megcáfolták, de ma is felbukkan
- ♦ az altaji nyelvek egymáshoz viszonya sincs kellőképpen tisztázva (csak a törökségekkel volt kapcsolatunk)
- ♦ A „bizonyítékok”:
 - agglutináló nyelvek, magánhangzó-harmónia, mássalhangzó-torlódás kerülése, a nyelvtani nemek hiánya, birtokos személyragok használata, a birtoklást kifejező ige hiánya, a főnév és melléknév egyeztetésének hiánya
- ♦ Ezek egyrészt a tipológiai rokonságra utalnak, másrészt csak mondattani bizonyítékok
- ♦ Hang- és alaktani bizonyítékok nincsenek!

57

2) Ómagyar–ótörök rokonítás

- ugor–török háború: 1869-től mintegy húsz éven át tartó tudományos vita
- Budenz József és Hunfalvy Pál (finnugor) vs. Vámbéry Ármin (török)
- kiindulópont: a magyarban nagyon sok olyan szó van, amely sok törökségi nyelvben megvan
- Budenz bebizonyította, hogy ezek a szavak jövevényszavak (nem rokon kapcsolat eredményei)
- ezek a szavak a vándorlás korában (i.sz. V-IX. sz.) kerültek nyelvünkbe

58

Ótörök jövevényszavaink

- állattenyésztés, állatnevek: *bika, ökör, tinó, borjú, ünő, tulok, kos, kecske, disznó, teve, tyúk, gyapjú, karám, ól, gyeplő, béklyó, kantár, oroszlán, bölény, borz, görény, ürge, ölyv, karvaly, keselyű, sólyom, tuzok, béka*
- földművelés, növények, gyümölcsök neve: *búza, árpa, borsó, kender, komló, csalán, arat, eke, sarló, tarló, dara, őrlő, kéve, alma, körte, dió, gyümölcs, szőlő, bor, som, kókény, gyékény, torma, bojtortján, kökőrcsin*
- lakókörnyezet: *sátor, karó, kapu, kút, szék, bölcső, kép*
- foglalkozásnevek: *ács, szűcs*
- öltözködés: *saru, csat, bársony, gyöngy, gyűrű*

59

Ótörök jövevényszavaink

- társadalom: *törvény, tanú, bér, kölcsön, béke, tor, gyász*
- hitvilág, vallás: *bölcs, boszorkány, sárkány, ige, gyón, büvöl, bájol, gyaláz*
- „kommunikáció”: *betű, szám, ír, tolmács*
- testrészek: *kar, nyak, térd, boka, gyomor, köldök, szakáll, szeplő*
- természet: *tenger, homok, szél, sár, árok, nyár, dél*
- melléknevek: *kis, apró, gyenge, öreg, bátor, gyáva, kék, sárga*

60

Egyéb török(ségi) jövevényszavaink

b) kun jövevényszavak (1200–1300)

– *csődör, komondor, kun, orosz, csósz, kalauz, koboz, maszlag*

c) oszmán-török réteg (1500–1600)

– öltözködés: *dolmány, csuha, kalpag, zseb, papucs, mamusz, szattyán, csiríz*

– étkezés: *tarhonya, pite, kávé, kajsi, findza, ibrik, bogrács,*

– fegyverek: *handzsár, dzsida*

– eszközök, tárgyak: *kefe, korbács, dívány*

61

3) Magyar–(mai) török rokonságelméletek

- ◆ teljességgel tudománytalan, szó sincs nyelvrokonságról
- ◆ alapja a tipológiai rokonság (mindkét nyelv agglutináló)
- ◆ nyelven kívüli érvek:
 - a magyarság belső-ázsiai kapcsolatai
 - a ma divatos antropológia és genetika „érvei”
 - zenei, néprajzi, gasztronómiai hitvilágbeli párhuzamok
- ◆ ezek a vándorlások korára vezethetők vissza, nem *nyelvrokonságon* alapuló érvek!

62

C) A magyar–sumér „rokonság”

A rokonítás alapja:

- ◆ titokzatos, dicső múltú nyelv (pszichológiai érv)
- ◆ agglutináló nyelv (nyelvtipológiai érv)
- ◆ nagyon kevesen értenek az igazi sumerológiához, nagyon kevesen tudják olvasni a sumer ékírásos szövegeket („gyakorlati” érv)

63

Kik azok a sumérok?

- ◆ sumér, sumer, szumír
- ◆ ismert nyelvrokoniak nincsenek
- ◆ sumerül: *eme-ġir* ’anyanyelv’
- ◆ ókori Mezopotámia, Tigris–Eufratesz, Bagdadtól délre
- ◆ Gilgames eposz (sumér-akkád)
- ◆ a világ legrégebbi ismert írott nyelve
- ◆ legrégebbi emlékei: i. e. 3200 körül
- ◆ i. e. 2000 körül megszűnt beszélt nyelv lenni,
- ◆ fokozatosan felváltotta a semita nyelvcsaládba tartozó akkád
- ◆ a vallás és tudomány nyelvévé merevedett
- ◆ a II–I. ezred fordulóján kihalt
- ◆ csak a XIX. században fedezték fel ismét

64

A sumér nyelv fő jellemzői

A rokonítás leggyakoribb indokai: a magánhangzó-harmónia és az agglutináció (a hír igaz, de...)

◆ magánhangzó-harmónia:

kéttagú szón belül csak ugyanaz a mgh. állhat:

uru ’közösség’, *numun* ’mag’, *itid* ’hónap’,

eger ’hát’

◆ agglutináció:

é-Nin-ngirsu-k-ak-a

templom-isten-Ngirsu-Gen-Gen-Iness

= ’Ngirsu isten templomában’

65

Sumér szöveg minta

iriki kug-kug-ga-am3 e-ne ba-am3-me-en-ze2-en kur
dilmunki kug-ga-am3 ki-en-gi kug-ga e-ne ba-am3-me-en-
ze2-en kur dilmunki kug-ga-am3 kur dilmunki kug-ga-am3
kur dilmun sikil-am3 kur dilmunki sikil-am3 kur dilmunki
dadag-ga-am3

Tiszták a városok – és ti vagytok azok, akiknek juttattak.

Tiszta Dilmun földje. Tiszta Sumer – és ti vagytok azok,

akiknek juttattak. Tiszta Dilmun földje. Tiszta Dilmun földje.

Érintetlen Dilmun földje. Érintetlen Dilmun földje.

Ősi Dilmun Földje.

66

D) A magyar–japán „rokonság”

A rokonítás alapja:

- ◆ dicső múltú és jelenű nyelv
(pszichológiai érv)
- ◆ agglutináló nyelv (nyelvtipológiai érv)
- ◆ viszonylag kevesen értenek hozzá („gyakorlati” érv)
- ◆ divatjelenség: genetikai kutatások (antropológia?)

67

5. témakör A genetikai és a tipológiai rokonság összefüggése

- 5.1. A genetikai osztályozás
- 5.2. A tipológiai osztályozás
- 5.3. Ezek összefüggése

68

A genetikai és a tipológiai rokonság összefüggése

- ◆ A magyar nyelv rokonítása során felbukkannak tudományosan tűnő nézetek is, ezek a legveszélyesebbek
- ◆ Ok: a genetikai és a tipológiai rokonság összekeverése
- ◆ Következtetésük: azért rokon a sumér, a japán és a török, mert agglutináló nyelvek
- ◆ De könnyű belátni, hogy ha ez igaz lenne, akkor kb. 1500 nyelvrokonunk lenne

69

Indoeurópai nyelvcsalád

- ◆ **indoiráni nyelvek:** *szanszkrit, hindi, urdu, bengáli, asszami, orija, bihari, gudzsarati, pandzsabi, nepáli, szingaléz, cigány (ind nyelvek), *méd, *szogd, *avesztai, alán, oszét, újperzsa, tadzsik, pastu, kurd (iráni nyelvek)
- ◆ **itáliai nyelvek:** oszk, umber, faliszkuszi, venét, szabin, latin
- ◆ **újlatin nyelvek:** olasz, francia, spanyol, katalán, portugál, román
- ◆ **kelta nyelvek:** ír, skót (gael), walesi (kymro), breton
- ◆ **germán nyelvek:** *gót, *burgund, *vandál, svéd, dán, norvég, färoei, izlandi, holland, flamand, angol, német

70

Indoeurópai nyelvcsalád

- ◆ **balti nyelvek:** *óporosz, lett, litván
- ◆ **szláv nyelvek:** *ószláv, bolgár, macedón, szerb, horvát, szlovén, cseh, szlovák, lengyel, orosz, ukrán, belorusz
- ◆ **örmény, görög, albán**
- ◆ **ókori kis-ázsiai nyelvek:** luviai, líkiai, lídiai
- ◆ **ókori balkáni nyelvek:** illír, trák, makedon, frig, dák
- ◆ **tokhár, hettita**

71

Altaji nyelvcsalád

- török(ségi) nyelvek:
- mongol nyelvek:
- mandzsu-tunguz nyelvek:

Sémi-hámi nyelvcsalád

- **sémi nyelvek:** akkád (babiloni, asszír), ugariti, héber, föníciai, pun, arámi, szír, arab, etióp, tigré
- **hámi nyelvek:** egyiptomi (óegyiptomi, kopt), tuareg, kabil

72

Egyéb nyelvcsaládok

- ◆ **Paleosibériai nyelvcsalád:**
csukcs, kotják, kamszadál, eszkimó (inuit), aleut, ket, jukagir, gilják
- ◆ **Kaukázusi nyelvek:**
grúz, megrel, csán, szván; abház, cserkesz; csecsen, ingus; lak, dargi, lezg
- ◆ **Sino-tibeti nyelvek:**
kinai, tibeti, burmai, kam, thai, lao, karen, miao-jao
- ◆ **Dravida nyelvek:**
tamil, malajalam, kannada, telugu, brahui
- ◆ **Ausztróázsiai nyelvek:**
khmer, vietnami, mon; malakkai nyelvek, munda nyelvek

73

Egyéb nyelvcsaládok

- ◆ **Maláj-polinéz nyelvek**
tajvani, fidzsi, tonga, maori, tahiti, kiribati; új-guineai, a Fülöp-szigetek nyelvei
- ◆ **Pápua nyelvek**
- ◆ **Ausztráliai nyelvek**
- ◆ **Afrikai nyelvek:**
szuahéli, zulu, szvázi (bantu nyelvek), joruba, ibo, hausza; mande, kva, volta; hottentotta, busman (koiszan nyelvek)
- ◆ **Amerikai indián nyelvek**
- ◆ **Rokontalan nyelvek**
baszk, japán, koreai; *etruszk, *sumér

74

A tipológiai osztályozás kialakulása

- ◆ a XIX. század elején: Friedrich Schlegel (1772–1829) és August Wilhelm Schlegel (1767–1845): a nyelveknek három típusát állapították meg nyelvtani szerkezetük sajátosságai alapján
- ◆ ezt August Schleicher (1821–1868) és Wilhelm Humboldt (1767–1835) fejlesztette tovább
- ◆ Humboldt *Über die Kavisprache auf der Insel Jawa* c. könyvének (1836–1840) négyes felosztása a legidőtállóbb:
 - izoláló (elszigetelő),
 - flektáló (gyökérhajlító)
 - agglutináló (ragozó),
 - inkorporáló (bekebelező vagy poliszintetikus)

75

Az izoláló nyelvek

- ◆ a rag- és képzőszerű nyelvtani eszközöket nem ismerik
- ◆ mondataikat úgy alkotják, hogy a nem változó, izolált töveket állítják egymás mellé
- ◆ a (sokszor egyszótagú) szavak szigorúan meghatározott sorrendű egymás mellé helyezése (a szavak alakváltoztatása nélkül) értelmes mondatokat eredményez
- ◆ nincsenek viszonyító értékű affixumok
- ◆ a nyelvtani viszonyítás fő eszközei: a szavak sorrendje, a szünetek, a hanglejtés
- ◆ ilyen nyelvek pl. kinai, vietnami, tibeti, thai (az angol is efelé halad)

76

Az izoláló nyelvek

A szórend

- ◆ vietnami *nguôi* 'ember', *lâm* 'csinál', *ruông* 'föld', *tôt* 'jó'
'az ember megműveli a jó földet'
'az ember jól műveli a földet'
'a földművelő ember jó'
'földművelő jó ember'
'a dolgozó ember, a föld jó'
- ◆ kínai
nǐ tā ngò 'te – út – én' = 'ütsz engem'
ngò tā nǐ 'én – út – te' = 'ütlek'
wáng pào mǐn 'a király óvja a népet'
mǐn pào wáng 'a nép óvja a királyt'

77

Az izoláló nyelvek

A zenei hangsúly (intonáció):

- ◆ dél-kínai (kantoni):
6 tónus (egyenletes-mély, egyenletes-magas, mély-eső, magas-eső, mély-emelkedő, magas-emelkedő):
fān 'rész', 'alszik', 'por', 'haragszik', 'oszt', 'égni'
- ◆ észak-kínai (pekingi):
4 tónus (egyenletes-magas, emelkedő-magas, ereszkedő-emelkedő, ereszkedő):
mā (egyenletes-magas) 'anya, öregasszony',
má (emelkedő-magas) 'len; juta',
mǎ (ereszkedő-emelkedő) 'ló',
mà (ereszkedő) 'átkoz'
- ◆ burmai:
ma szó öt eltérő intonáció ejtésének kombinációjával:
'Segítsd a lovat; veszett kutya jön.'

78

Az agglutináló nyelvek

- ◆ a grammatikai toldalékot, toldalékokat kap, de a toldalékok nem olvadnak szorosan össze a szó tövével, az egyes elemek határai könnyen megtalálhatók
- ◆ az egyes grammatikai funkcióknak általában külön jelük van, pl. a többes számnak külön jele van, az esetragok azonosak egyes és többes számban:
ház-ak, ház-at > ház-ak-at, barát-nak, barát-ok > barát-ok-nak

Az agglutináló nyelvek általános tipológiai jellemzői:

hosszú szavak, sok eset, birtokos személyrag, névutók, a nyelvtani nem hiánya

79

Az agglutináló nyelvek

- ◆ az affixumok kapcsolódhatnak egymással:
ház-unk-ban, áll-hatatos-ság-otok-nak;
török: *kardeş* 'fivér':
kardeş-im 'fivérem', *kardeş-ler-im* 'fivéreim', *kardeş-imiz* 'fivértünk', *kardeş-ler-imiz* 'fivéreink', *kardeş-ler-imiz-den* 'fivéreinktől'
- ◆ sok szuffixum is összekapcsolódhat:
meg-szent-ség-telen-it-het-etlen-ség-es-ked-és-eitek-ért
- ◆ a tő + affixum kapcsolódás váltakozásokat okozhat (pl. magánhangzó-harmónia, fokváltakozás)
- ◆ tipikus agglutináló nyelvek: uráli, altaji, kaukázusi, baszk, bantu nyelvek

80

A flektáló nyelvek

- ◆ a többeli hangváltakozások és a tövel egybeolvadó végződés hordozzák a nyelvtani funkciókat
- ◆ gyakran lehetetlen az egyes morfémákat a tőtől elkülöníteni
- ◆ a morfémák sokszor egyszerre több funkciót is osztatlanul hordoznak, pl. a többes számnak nincs külön morfémája, hanem ugyanazt az esetet más-más alakú morféma fejezi ki az egyes számban és a többes számban:
lat. *terra* 'föld': *terr-ae* (Sg. Dat.) – *terr-is* (Pl. Dat.)
(-ae Sg. + Dat, -is Pl. + Dat, egyidejűleg és osztatlanul)
or. *malčik* 'fiú': *malčika* (Sg. Acc.) – *malčikov* (Pl. Acc.)
– a legismertebb flektáló nyelvek: sémi-hámi, indoeurópai

81

A flektáló nyelvek

- ◆ angol
foot 'láb', *feet* 'lábak'
- ◆ német
sprechen 'beszélni', *sprich* 'beszélj', *sprach* 'ő beszélt',
gesprochen 'beszélt' (pperf);
Sg. / Pl.: *Vater – Väter, Mutter – Mütter, Buch – Bücher, Dorf – Dörfer*
- ◆ arab *k-t-b* = az írással kapcsolatos szavak gyöke:
kātaba 'ő írt vkinek', *kataba* 'ő írt', *katb* 'írni', *kātib* 'aki ír, titkár',
kitāb 'könyv', *kuṭība* 'irattatott', *kutubu* 'könyvek'
- ◆ latin *cano* 'énekelek', *cecini* 'énekeltem'

82

Az inkorporáló nyelvek

- ◆ egyetlen morféma-sor, nem szintagmatikus úton fejezi ki a viszonyokat
- ◆ egyetlen szóban nagyon sok nyelvtani vonatkozást fejeznek ki = ún. szó-mondatok
- ◆ ilyen kb. a magyar *látlak* (a tárgy itt „be van kebelezve”)
- ◆ eszkimó, indián, több kelet-szibériai és ausztráliai őslakos nyelv, munda

83

Az inkorporáló nyelvek

- ◆ eszkimó *qasuitsagwigsingitluinagnagpuq*
'valaki végleg képtelen volt pihenőhelyet találni'
qasu 'fáradtnak lenni' + *iig* 'nem lenni' + *sag* 'okozni valamit'
(műveltető toldalék) + *wig* helyképző elem + *si* 'találni' + *ngit* 'nem' (tagadó toldalék) + *luinag* 'teljesen' + *naq* 'valaki' + *puq* személyre utaló igei végződés (Sg3)
- ◆ amerikai indián oneida *g-nagla-sl-i-zak-s* 'keresek egy falut': *g* az 1. személyre utaló elem + *nagla* 'élés; élni' + *sl* főnévképző (együtt: az élés helye, a falu) + *i* igei prefixum + *zak* 'keres' + *-s* folyamatos cselekvést jelölő elem

84

Határesetek

- ◆ a nyelveket csak legfőbb jellegzetességeik alapján lehet a négy fő típusba sorolni
- ◆ általában pl. agglutináló nyelv flexiós / izoláló jellegű elemekkel
- ◆ a magyar flektáló vonásai:
vala ~ volt, hal ~ holt
az igei ragok osztatlanul hordozzák a számot és a személyt: *él-ek; él-ünk*

85

3) A tipológiai és a genetikai rokonság összefüggései

- ◆ általában azonos GEN > azonos TIP, de fordítva nem feltétlenül így van
- ◆ egymással genealógiailag semmiféle kapcsolatban nem álló nyelvek is tartozhatnak azonos szerkezeti típusba (pl. a japán, a dravida és a finnugor = agglutináló nyelvek)
- ◆ ebből fakad a tudománytalan rokonítás több fajtája: magyar–sumér, magyar–török, magyar–japán
- ◆ a tipológiai rokonítás és a genetikai rokonság összekeverésének veszélyei!

86

Az előadás tematikája

- I. A nyelvrokonság fogalma
- II. AZ URÁLI NÉPEK ÉS NYELVEK BEMUTATÁSA
- III. A nyelvrokonság bizonyítékai
- IV. Őshazaelméletek
- V. Az alapnyelv jellemzése

85

II. Az uráli népek és nyelvek bemutatása

1. FÖLDRAJZI ELHELYEZKEDÉS
2. Rokonság szerinti csoportosítás (családfa)
3. Lélekszám szerinti csoportosítás
4. Az uráli népek nyelvi helyzete
 - ◆ államalkotó népek
 - ◆ oroszországi kisebb népek

86

1. Földrajzi elhelyezkedés

Az uráli népek ariái:

- ◆ Kárpát-medencei area (magyar)
- ◆ Skandináv–baltikumi area (balti finn, lapp)
- ◆ A Volga-vidék és az Uráltól nyugatra eső területek (mordvin, cseremis, zürjén, votják)
- ◆ Az Uráltól keletre eső területek (obi-ugor, szamojéd)

87

88

89

Skandináv–baltikumi area

90

Skandináv–baltikumi area

Finnek	Finnország
Észtek	Észtország
Lappok	Norvégia, Svédország, Finnország, Oroszország
Karjalaiak	Finnországtól keletre, Oroszországban Karjalai Köztársaság
Vepszék	Onyega-tó, Szentpétervár környéke
Inkeriek	Ingermanland, Narva folyó és a Ladoga-tó között, a Néva mentén
Vótok	Észtország, Lnettország
Lívek	Kurland-félsziget (Lettország)

91

A Volgától az Urálig

92

A Volga

93

A Volga-vidék

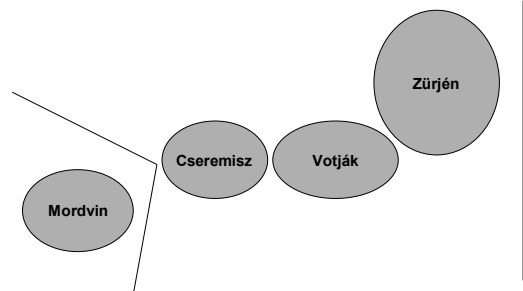
94

A volgai és permi finnugorok

- Mordvinok (erzák és moksák)
Mordvin Köztársaság, fővárosa Szaranszk
- Cseremiszek (marik)
Mari Köztársaság, fővárosa Joskar-Ola
- Votjások (udmurtok)
Udmurt Köztársaság, fővárosa Izsevszk
- Zürjének (komik)
Komi Köztársaság, fővárosa Sziktivkar

95

A volgai és a permi népek elhelyezkedése

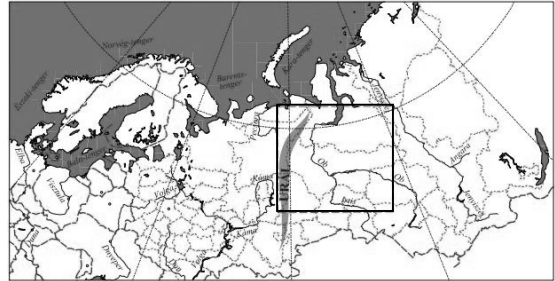
96

Szibéria

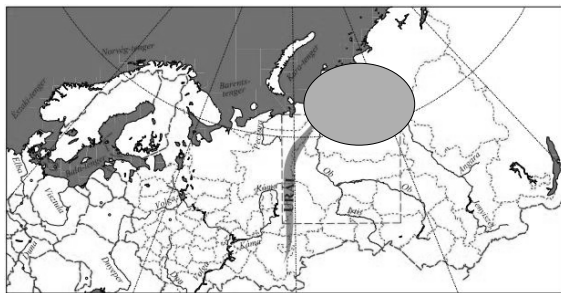
97

A vogulok és osztjákok lakóhelye

98

A szamojédok lakóhelye

99

Szibériai area

- ◆ Hanti-Manysi Autonóm Körzet
főváros: Hanti-Manszijszk
osztjákok, vogulok, szölkupok
- ◆ Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet (Szalehard)
- ◆ Nyenyec Autonóm Körzet (Narjan-Mar)
- ◆ Tajmir Autonóm Körzet (Dugyinka)
szamojédok (nyenyecsek, enyecsek, nganaszanok)

100

Az uráli népek areái

Skandináv-baltikumi area

finnek, észtek, lappok,
karjalaiak, vepszék, lívek,
inkeriek, vótok, lívek

magyarok

Kárpát-medencei area

Nyugat-szibéria

mordvinok,
cseremiszek,
zürjének,
votjákok

Volga-Ural-vidék

vogulok,
osztjákok,
szamojédok

101

A mordvinok (erzák és moksák)

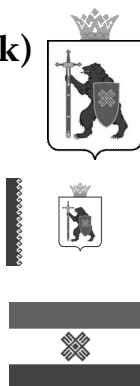
Mordvin Köztársaság (itt csak 34% md.):
26 000 km², 818 000 lakos, népsűr.: 31

102

A cseremiszek (marik)

Mari Köztársaság (43% cseremisz):
23 000 km², 690 000 lakos, népsűr.: 29

103

A votjások (udmurtok)

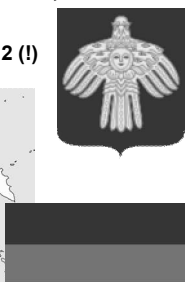
Udmurt Köztársaság (31% votják):
42 000 km², 1 518 000 lakos, ns: 36

104

A zürjének (komik)

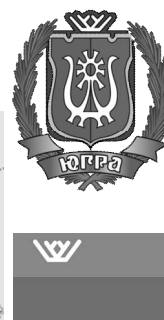
Komi Köztársaság (25% zürjén):
417 000 km², 880 000 lakos, népsűr. 2 (!)

105

Vogulok (manysik) és osztjákok (hantik)

Hanti-Manysi Nemzetiségi Körzet (1%):
535 000 km², 1 580 000 lakos, népsűr. 3 (!)

106

II. Az uráli népek és nyelvek bemutatása

1. Földrajzi elhelyezkedés

2. ROKONSÁG SZERINTI CSOPORTOSÍTÁS

(családfa)

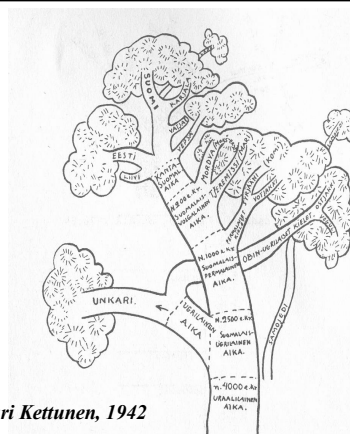
3. Lélekszám szerinti csoportosítás

4. Az uráli népek nyelvi helyzete

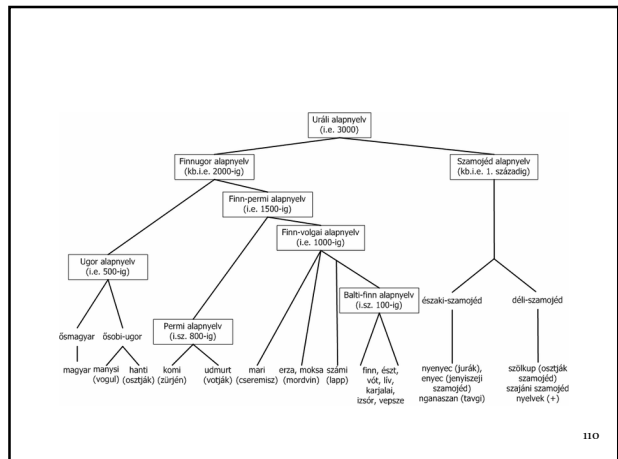
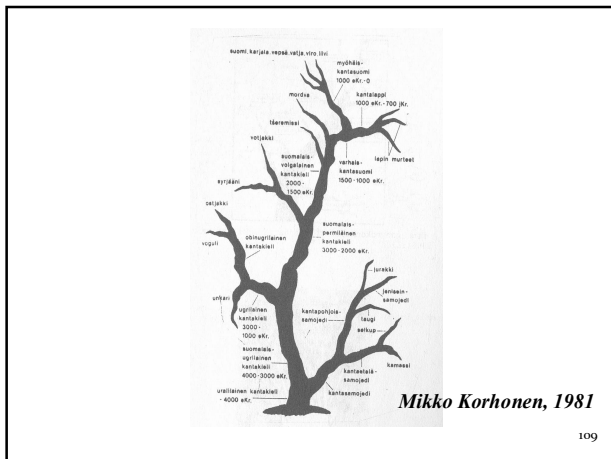
- ♦ államalkotó népek
- ♦ oroszországi kisebb népek

107

2. Családfa

Lauri Kettunen, 1942

Az uráli népek külső és belső nevei

A finnugor népeknél a külső és belső nevek általában párban állnak:

finn ~ suomi	votják ~ udmurt
észt ~ viro	cseremisiz ~ mari
lapp ~ számi	vogul ~ manysi
zürjén ~ komi	osztják ~ hanti

mordvin: erza és moksa

Az uráli népek külső és belső nevei

- ◆ *manysi* ~ magyar ~ osztjÉ *moš* frátia (voguloknál: *por* és *moš*)
- ◆ *hanti* ~ vog. *hont* 'hadsereg', m. *had*, fi. *kunta* 'nemzetséghez tartozó'
- ◆ *komi* ~ *hím*
- ◆ *mari* 'ember, férfi' < óir. *máryah* 'fiatal ember'
- ◆ *mordvin*: ósárja *mrtá* (~ óir. *mártah* 'ember', av. *mareta*, perzsa *mard* 'férfi')
> *morda* > *mírd'e/morda* (orosz hatásra: *mordva*)
ieur. *mort-* és fi. *marras(kuu)* 'november'

II. Az uráli népek és nyelvek bemutatása

1. Földrajzi elhelyezkedés

2. Rokonság szerinti csoportosítás (családfa)

3. LÉLEKSZÁM SZERINTI CSOPORTOSÍTÁS

4. Az uráli népek nyelvi helyzete

- ◆ államalkotó népek
- ◆ oroszországi kisebb népek

3. Az uráli népek lélekszáma

- ◆ az uráli népek lélekszáma, politikai-gazdasági és kulturális súlytalansága
- ◆ lélekszám és a kulturális rendszerek összefüggése
- ◆ elszigeteltség és asszimiláció: lassú kihalás (ehhez: belső megosztottság)
- ◆ csoportosítás:
 - államnyelvek
 - közepes méretű nyelvek
 - kis nyelvek
 - kihalófélben lévő nyelvek
 - kihalt nyelvek

Az uráli népek lélekszáma

A népszámlálás bizonytalanságai

Objektív okok:

- ◆ Ki a vogul?
- ◆ Vegyesházasságok

Szubjektív okok:

- ◆ Minek vallja magát?
- ◆ Beszéli-e az anyanyelvét?
- ◆ Vélt és valós előnyök
- ◆ A politika szerepe

115

Az uráli népek lélekszáma

a) államalkotó népek

magyarok	12 000 000
finnek	5 200 000
észték	1 000 000

116

Az uráli népek lélekszáma

b) közepes nagyságrendű népek

mordvinok	744 000	844 000	1 154 000
votjakok	552 000	637 000	747 000
cseremiszek	547 000	604 000	671 000
zürjének	322 000	418 000	497 000
	(2010)	(2002)	(1989)

117

Az uráli népek lélekszáma

c) kisebb népek

karjalaiak	61 000	93 000	131 000
lappok	60 000	80 000	80 000 (?)
nyenyecsek	45 000	41 000	35 000
osztjakok	31 000	29 000	22 500
vogulok	12 300	11 500	8 500
vepszék	5 900	8 000	12 500
szölkupok	3 700	4 200	3 600
	(2010)	(2002)	(1989)

118

Az uráli népek lélekszáma

d) kihalófélben lévő népek

nganaszanok	800	800	1300
izsórok	250	300	800
enyecsek	220	200	200
vótok	?	50	50
lívek	?	20	20
	(2010)	(2002)	(1989)

119

Az uráli népek lélekszáma

e) már kihalt népek

merják	†	(XIII. század)
muromák	†	
kamasszok	†	(XIX–XX. század)
kojbálok	†	
matorok	†	
tajgik	†	
karagasszok	†	

120

Az uráli népek lélekszáma

1. magyarok	12 000 000	11. osztjások	31 000
2. finnek	5 200 000	12. vogulok	12 300
3. észtek	1 000 000	13. vepszék	5 900
4. mordvinok	744 000*	14. szőlőkupok	3 700
5. votjákok	552 000	15. nganaszanok	800
6. cseremiszek	547 000	16. izsórok	250
7. zürjének	322 000**	17. enyecek	220
8. karjalaiak	60 000	18. vótok	50
9. lappok	60 000	19. lívek	20
10. nyenyecek	45 000		

* Erzák és moksák együtt
** Komi-zürjének és komi-permjákok együtt

121

II. Az uráli népek és nyelvek bemutatása

1. Földrajzi elhelyezkedés

2. Rokonság szerinti csoportosítás (családfa)

3. Lélekszám szerinti csoportosítás

4. AZ URÁLI NÉPEK NYELVI HELYZETE

◆ államalkotó népek

◆ oroszországi kisebb népek

122

4. Az uráli népek nyelvi helyzete

4.1. Államalkotó népek

- ◆ magyarok
- ◆ finnek
- ◆ észtek

4.2. Oroszországi kisebb népek

123

4.1. Államalkotó népek: a finnek

Finnország: 338 000 km²

5,4 millió fő, népsűrűség: 16

124

Finnország történelme dióhéjban

- 1055: az első keresztes hadjárat
- XII. sz.: Finnországot önálló tartományként Svédországhoz csatolják
- XVI. sz.: *Gustav Vasa* (1523–1560) svéd király idején: evangélikus (lutheránus) vallás
- 1537–52: a finn irodalmi nyelv megteremtője, *Mikael Agricola* munkássága
- 1596–97: parasztfelkelés, a buzogányháború (*nuijasota*)
- XVII. sz.: a svéd birodalom aranykora, városok
- 1640: az első egyetem, a Turku Akadémia

125

Finnország történelme dióhéjban

- 1700–21: nagy északi háború
- 1708: Svédország elveszíti Karjalát,
- 1809: Finnországot nagyhercegségként az Orosz Birodalomhoz csatolják
- 1812: *I. Sándor* idején Helsinki lesz a főváros
- 1818: ismét az országhoz csatolják Karjalát
- 1828: az egyetemet is áttelepítik Helsinkibe
- 1848: a finn himnusz (svédül)
- 1857: a finn egyenrangú hivatali nyelv (elvben)
- 1865: az önálló finn pénz, a márka bevezetése

126

Finnország történelme dióhéjban

- 1890: az oroszosítás kezdete
1899: *II. Miklós* cár korlátozza a finnek jogait (az elnyomás első szakasza, 1905-ig)
1906: új parlamenti rendszer, a nők is választójogot kapnak (Európában először)
1908: az elnyomás második szakasza (1917-ig)
1917: a függetlenség kikiáltása (december 6.)
1918: polgárháború (a fehérek nyernek)
1919: az ország első elnöke *K. J. Ståhlberg*
1939–40: a téli háború (*talvisota*) és
1941–44: az ún. folytatólagos háború (*jatkosota*), a Szovjetunió ellen

127

Finnország történelme dióhéjban

- 1944–45: háború Lappföldön a németek ellen > kiűzik a németeket Finnország területéről
1948-ig: béketárgyalások: Petsamo és a karjalai területek elvesztése, jóvátétel megfizetése
1948: barátsági egyezmény a Szovjetunióval
1946–1956: *J. K. Paasikivi* – semlegességi politika
1956–1981: *Urho Kekkonen* – semleges demokrácia, jóléti társadalom

128

Finnország történelme dióhéjban

- 1952: olimpia Helsinkiben
1955: Finnország az ENSZ és az Északi Országok Tanácsa tagja
1975: Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Helsinkiben
1990–1993: gazdasági válság
1995: Finnország az EU tagja
2000–2012: női köztársasági elnök (*Tarja Halonen*)
2012 *Sauli Niinistö* az elnök

129

A finn kultúra nagy alakjai

- ◆ Mikael Agricola (kb. 1510–1557)
hitújító, a finn irodalmi nyelv megteremtője
- ◆ Elias Lönnrot (1802–1884)
a Kalevala összeállítója, nyelvész, orvos
- ◆ Johan Ludvig Runeberg (1804–1877)
költő, a nemzeti romantika vezéralakja
- ◆ Johan Vilhelm Snellmann (1806–1881)
filozófus, államférfi, újság szerkesztő

130

Mikael Agricola (1510 k. –1557)

- Reformáció: fordítás az anyanyelvekre
1536–38: Wittenberg, Luther
1538–48: a turkui egyházi iskola rektora
1554–57: püspök
- ◆ Az első finn ábécés könyv (Abc-kiria, 1537–43 k.)
 - ◆ Imádságos könyv (Rucouskiria Bibliasta, 1544)
 - ◆ Újtestamentum (Se Wsi testamenti, 1548)
 - ◆ Prédikációk (1549)
 - ◆ Ótestamentumi szövegek: zsoltárok (1551), a próféták könyvének egy része (1551–52)

131

Elias Lönnrot (1802–1884)

- ◆ egyetem Runeberggel és Snellmannal
- ◆ 1828: első gyűjtőút, Karjalába (utána még tíz)
- ◆ 1833–52: Kajaaniban orvos
- ◆ újságíró is (1835, *Mehiläinen*)
- ◆ 1853–62: a helsinki egyetem finn nyelvi professzora
- ◆ a finn nyelv megújítója, új szavak megalkotója

132

Elias Lönnrot (1802–1884)

- ◆ 1833: *Runokokous Väinämöisestä*
a *Kalevala* első verziója
- ◆ 1835: *Régi Kalevala* (új változat: 1849)
Az eposz eredeti népköltészeti anyagot tartalmaz,
de összességében Lönnrot teremtménye
- ◆ 1840–41: *Kantelatar*, a lírikus dalok gyűjteménye
- ◆ Könyvet írt a finn közmondásokról, a népi találós
kérdésekről és a régi varázsenekekről
- ◆ Nyelvészeti munkásságának fő műve
a kétrészes finn–svéd szótár

133

A Kalevala

*Mieleni minun tekevi,
aivoni ajattelevi
lähteäni laulamahan,
saa'ani sanelemahan,
sukuvirttä suoltamahan,
lajivirttä laulamahan.
Sanat suussani sulavat,
puhe'et putolevat,
kielelleni kerkivät,
hampahilleni hajoovat*

134

A Kalevala

Ihol kedvem kerekedett,
eszemben gondolat gerjedt:
én elmennék énekelni,
szép szavakat sorba szedni,
mondanám az ősi mondát,
regélném a régi regét.
Szájamban szavak sűrögnek,
beszéddek bőven buzognak,
nyelvem hátán nyargalásznak,
fogam között fickándoznak.
Rácz István (1976)

135

Johan Ludvig Runeberg (1804–1877)

- ◆ Finnország nemzeti költője
- ◆ műveit svédül írta
- ◆ 1822, egyetem, Lönnrot, Snellmann
- ◆ Helsinki egyetem, irodalomtanár
- ◆ újságszerkesztő
- ◆ 1837: Porvoo, latin, görög
- ◆ Fő műve: *Fänrik Ståls sägner (Sztól zászlós kalandjai)* –
kétrészes versgyűjtemény (1846, 1860), amely az 1808–
1809-es finn háborúról szól
- ◆ Az első rész nyitó verse a *Vårt land (Maamme)*,
amely a finnek nemzeti himnusza lett.
- ◆ Egyik inspirálója Vörösmarty *Szózata* volt

136

A finn himnusz

Oi maamme, Suomi, synnyinmaa,
soi, sana kultainen!
Ei laaksoa, ei kukkulaa,
ei vettä rantaa rakkaampaa,
kuin kotimaa tää pohjoinen,
maa kallis isien!

Földünk, földünk, ó hazánk,
Messze hangzik a drága név!
Nincs hegy, mely az égig érne.
Nincs mély völgy, se hullám mosta part.
Ősi Északunk, hogy szeretünk téged.
Te őseink drága földje.

137

Johan Vilhelm Snellman (1806–1881)

- ◆ Stockholmban született
- ◆ Iskolák: Oulu, Turku
- ◆ Németországban élt, Hegel filozófiája
- ◆ 1856: filozófiaprofesszor Helsinkiben
- ◆ 1863–68 között szenátor
- Kezdeményezői:
 - ◆ 1865: Finnországnak saját pénz, a márka
 - ◆ 1863: törvény „a finn nyelv helyzetének javítására”
- Elvei:
 - ◆ Finnországnak saját kultúra kell
 - ◆ az ország jövőjének alapkérdése a műveltség
 - ◆ a finn nyelv és irodalom nélkül a finn kultúra nem ismerheti meg
önmagát

138

4.1. Államalkotó népek: az észtek

Észtország: 45 000 km²
1,3 millió fő, népsűrűség: 29

139

Észtország történelme dióhéjban

- XII. sz. vége: keresztes hadjáratok
főként a Német Lovagrend
- XIII. sz.-tól: német, dán, svéd megszállás
Tallinn = dán vár, XIII. sz. végétől Hanza-város
- XVI. sz. a reformáció gyorsan terjedt
észti nyelv használata!
- 1625: egész Észtország svéd uralom alá
- 1632: Dorpat (Tartu),
egyetem és nyomda

Ezek a "régi szép svéd idők".

140

Észtország történelme dióhéjban

- 1700–21: nagy északi háború
- 1721: Észtország Oroszországhoz kerül
- XIX. sz. nemzeti eszmék terjedése
- 1862: *Kalevipoeg* c. nemzeti eposz
- 1869: első nemzeti dalversztivál
- 1890-es évek: oroszosítás ideje
- 1917: orosz „események”
- 1918. 02. 23: függetlenség
- 1940: szovjet megszállás
- 1941–44: német megszállás
- 1944–91: a Szovjetunió része
- 1991 óta: független ország

141

4.2. Oroszországi kisebb népek

- A. Az oroszországi uráli népek lélekszáma
- B. A népesség aránya
- C. Az anyanyelv helyzete
- D. Iskolarendszer, iskolázottság
- E. Urbanizáció
- F. Mentális kérdések
- G. Környezetszennyezés

142

A) Az oroszországi uráli népek lélekszáma

1. mordvinok	744 000	-310 000	73%
2. votjákok	552 000	-110 000	85%
3. cseremiszek	547 000	- 67 000	90%
4. zürjének	228 000	- 79 000	84%
5. karjalaiak	60 000	- 38 000	71%
6. nyenyecsek	45 000	+ 6 000	117%
7. osztjákok	32 000	+ 6 500	129%
8. vogulok	12 300	+ 3 000	135%
9. vepszék	5 900	- 4 500	64%
10. szölkupok	3 700	+ 600	117%
11. lappok	1 800		
12. nganaszanok	800	- 500	62%
13. izsórok	250	- 500	38%
14. enyecsek	220		
15. vótok	50		
16. lívek	20		

143

B) A népesség aránya

Az egyes köztársaságokban/autonóm területeken
Az összlakosság hány százalékát teszik ki
az adott népek?

cseremiszek	43%
mordvinok	34%
votjákok	31%
zürjének	25%
karjalaiak	9%
vogulok-osztjákok	1%

144

B) A népesség aránya

Az adott finnugor nép (népcsoport) hány százaléka él saját köztársasága/autonóm területe határain belül?

zürjének	88%
vogulok	87%
votjákok	72%
karjalaiak	70%
osztjákok	58%
cseremiszek	52%
mordvinok	32%

145

C) Az anyanyelv helyzete

Anyanyelvét használja (%):

cseremisz	71	75
zürjén	69	74
vepsze	61	70
votják	59	73
mordvin	58	73
nyenyec	49	75
karjalai	42	57
osztják	31	47
szölkup	28	38
enyec	19	50
nganaszan	15	60
vogul	8	24
Összesen	61	70
	(2010)	(2002)

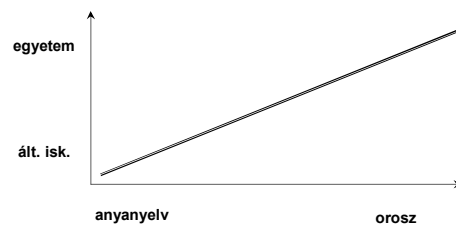
146

D) Iskolarendszer

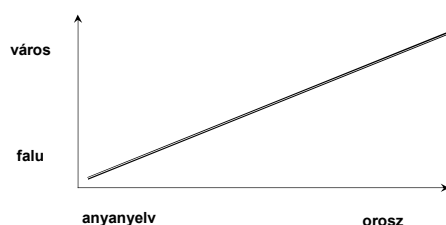
147

Az iskolázottság paradoxonja

148

E) Urbanizáció

149

F) Mentális kérdések

- ◆ „arktikus hisztéria”
- ◆ a komi férfiak 56%-a 60 éves kora előtt meghal
- ◆ „a munkaképes korú férfiak több mint fele alkohommérgezésben, gyilkosságtól vagy öngyilkosságban hal meg” (Pusztay 2006: 58)
- ◆ A mordvinok öngyilkossági rátája 34,7 (az oroszországi átlag 18,5)

150

Az előadás tematikája

- I. A nyelvrokonság fogalma
- II. Az uráli népek és nyelvek bemutatása
- III. A NYELVROKONSÁG BIZONYÍTÉKAI
- IV. Őshazaelméletek
- V. Az alapnyelv jellemzése

156

A nyelvrokonság bizonyítékai

1. Az alapnyelvi szókészlet (mit használhatunk?)
2. A szabályos hangmegfelelések tendenciája
3. A zárhangok néhány megfelelése
az indoeurópai nyelvek köréből
4. Az uráli nyelvek rokonságának bizonyítékai:
hangtani és alaktani egyezések

157

1. Az alapnyelvi szókészlet

- ◆ mi van és mi nincs az alapnyelvben?
- ◆ őshazakutatásokban fontos a hiányzó szókészlet
- ◆ jövevényszavak és belső keletkezésűek NEM
- ◆ helynevek NEM (víznevek sem)
- ◆ kb. 1000–1200 szó: sok vagy kevés?

158

Az alapnyelvi szókészlet

- ◆ testrészek:
fej, szem, száj, fog, váll, könyök, öl; szív, máj, ín, epe, velő, vér
- ◆ embereket jelölő szavak:
anya, apa, férfi, fiú, ipa, napa, meny, nő, vő
- ◆ emberi cselekvések:
van, lesz, él, hal, megy, halad, úszik, hall, néz, tud, nyel, nyal

159

Az alapnyelvi szókészlet

- ◆ halászat, vadászat, munka:
nyíl, nyél, ideg, ín, fon, fúr
- ◆ étkezés:
fazék, lé, eszik, iszik
- ◆ lakozás:
ház, fal, rak
- ◆ természet:
ég, éj, hó (hold), jég, ősz, tél, víz, jó 'folyó'

160

Az alapnyelvi szókészlet

- ◆ állatok:
egér, fecske, fogoly, hal, kígyó, lúd, méh, sünn
- ◆ növények:
fa, tő, szől
- ◆ névmások:
te, ő, mi, ti, ki, mi, ho-
- ◆ számnevek:
kettő, három, négy, öt, hat, -van/-ven 'tíz', száz

161

2. A szabályos hangmegfelelések

- ◆ A nyelvek rokonításának első tudományos igényű módszere
- ◆ A történeti-összehasonlító nyelvészet kialakulása
- ◆ Finnugor és indoeurópai nyelvészek

162

Az összehasonlító indoeurópai nyelvtudomány kialakulása

- ◆ *William Jones* (India, törvényszéki tisztviselő, 1786): a szanszkrit, a görög és a latin rokon
- ◆ *Friedrich Schlegel* (német romantikus író, 1808): legősibb ieur. nyelv a szanszkrit; összehasonlító módszer első lépései: hasonló szavak; eltérések az adott nyelv belső életében; msh. szilárdabb
- ◆ *Rasmus Rask* (1787–1832, dán): a nyelv egész felépítése a lényeg; jövevényszavak felismerése; a rokonság fő bizonyítékai a nyelvtani egyezések; névmások, számnevek összetétele; szabályos hangmegfelelések

163

Az összehasonlító indoeurópai nyelvtudomány kialakulása

- ◆ *Franz Bopp* (1791–1867): A szanszkrit igeragozási rendszerről és annak összehasonlításáról a görögével, latinéval, perzsáéval és germánéval (1816); szógyökök vizsgálata, igeképzés azonossága
- ◆ *August Schleicher* (1821–1868): ieur. ősnyelv rekonstruálása; közös ős, szerinte valaha létezett ez a nyelv; szöveg: A juh és a lovak

164

A juh és a lovak

Avis akvāsas ka (1868)

Avis, jasmin varnā na ā ast, dadarka akvams, tam, vāgham garum vaghantam, tam, bhāram magham, tam, manum āku bharantam. Avis akvabhjams ā vavakat: kard aghnutai mai vidanti manum akvams agantam. Akvāsas ā vavakant: krudhi avai, kard aghnutai vividvant-svas: manus patis varnām avisāms karnauti svabhjam gharmam vastram avibhjams ka varnā na asti. Tat kukruvants avis agram ā bhugat.

165

A juh és a lovak

h2ówis h1ék'wōskwe (2008)

h2ówis, (H)jésmin h2wlh2néh2 ne éh1est, dedork'e (h1)ék'wons, tóm, wóg'hom gwérh2um wég'hontm, tóm, bhórom még'oh2m, tóm, dhg'hémonm h2oHK'ú bhérontm. h2ówis (h1)ék'wobhos ewewkwe(t): k'ērd h2ghnutoj moj widntéj dhg'hmónm (h1)ék'wons h2ég'ontm. (h1)ék'wōs ewewkw: k'ludhí, h2ówi! k'ērd h2ghnutoj widntbhós: dhg'hémō(n), pótis, h2wlnéh2m h2ówjom kwnevti sébhøj gwhérmom wéstrom; h2éwibhoskwe h2wlh2néh2 né h1esti. Tód k'ek'luwōs h2ówis h2ég'rom ebhuge(t).

166

A juh és a lovak

The Sheep and the Horses

[On a hill,] a sheep that had no wool saw horses, one of them pulling a heavy wagon, one carrying a big load, and one carrying a man quickly. The sheep said to the horses: "My heart pains me, seeing a man driving horses". The horses said: "Listen, sheep, our hearts pain us when we see this: a man, the master, makes the wool of the sheep into a warm garment for himself. And the sheep has no wool". Having heard this, the sheep fled into the plain

167

Az összehasonlító indoeurópai nyelvtudomány kialakulása

- ◆ **Jacob Grimm (1787–1863)**
meseíró, Wilhelm Grimm-mel
jogász, nyelvész;
Deutsche Grammatik I–IV (1819–1837)
a hangmegfelelés egy szélesebb fejlődés részjelensége;
hangeltolódás törvénye (**Lautverschiebung**):
1. fok: szkr-gör-lat > germ,
2. fok: felnémet nyjársók

168

Az összehasonlító finnugor nyelvtudomány kialakulása

- ◆ **Halogalandi Ottár**
Nagy Alfréd angol király alattvalója
IX. sz. végén a Kola-félszigeten (mai Arhangelszk) északi lappok és bjarmák (keleti finnek?) nyelve hasonlít
- ◆ **Aeneas Silvius Piccolomini (1405–1464, II. Pius)**
1458, a magyarok a jugorok rokonai
- ◆ **Martin Vogel (Martinus Fogelius, 1634–1675)**
orvos Firenzében; III. Cosimo kért tőle egy finn szótárt, szerzett, lemásolta; irt hozzá egy előszót, ebben 35 finn és magyar szót vet egybe, ebből 23 jó

169

Az összehasonlító finnugor nyelvtudomány kialakulása

- ◆ **Philip Johann Strahlenberg (1676–1747):**
1709, poltavai csata: orosz fogság, 13 év Szibériában, fgr. és altaji népek leírása; fgr. ny-k rokonsága majd-nem pontos; lexikai egyezések: 60 magyar, 58 finn szó
- ◆ **Johann Eberhard Fischer (1697–1771):**
1740-től részt vett kamcsatkai expedícióban
1768: *Sibirische Geschichte*: oroszországi fgr. népek leírása; *Vocabularium Sibiricum*: 300 szó 34 néptől
- ◆ **Ludwig August Schlözer (1735–1809):** *Allgemeine Nordische Geschichte (1771)*: fgr. népek leírása
- ◆ **Peter Simon Pallas (1741–1811):**
1787–89: szótár: 51 eur, 149 ázsiai ny, 285–285 szó

170

Az összehasonlító finnugor nyelvtudomány kialakulása

- ◆ **Sajnovics János (1733–1785)**
– csillagász, jezsuita szerzetes
– 1769: *Vénusz el a Nap előtt, mérések, dán királyi expedíció Észak-Norvégiába*;
– Mária Terézia felkérte Hell Miksát, aki hallott a lapp–magyar rokonságról > ő felkérte S-ot;
– S. utána fél évig Koppenhágában, itt:
Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse (A magyar és lapp nyelv azonosságának bizonyítása) Koppenhága, 1770; 2. jav. 1770 Nagyszombat
– akkor is rokon, ha nem értik egymást!
– szókincs + grammatika

171

Az összehasonlító finnugor nyelvtudomány kialakulása

- ◆ **Gyarmathi Sámuel (1751–1830)**
– Bécs, orvosi diploma
– Okoskodva tanító Magyar Nyelvmester: latintól el
– ekkor még: keleti rokonság, de: göttingeni tanulmányút > fgr.;
– rokonság bizonyítékához nem elég egy nyelv (Sajnovics)
– *Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis grammaticae demonstrata* (A magyar és a finn eredetű nyelvek rokonsága, nyelvtanilag bizonyítva). Göttingen, 1799
– 1. rész: magyar + lp, fi, 2. rész: észti; 3. rész: többi (cs, md, vj, zj, vog, osztj, szam és !esuvas);
– rokonságnak fokozatai vannak (m – vog, osztj, bravúros!)
– eredeti és jövevényszavak különbsége
– tört. változásokat még nem veszi figyelembe, hangtört. még nincs

172

A nyelvrokonság bizonyítékai

1. Hangtani megfelelések

2. A grammatikai elemek rokonsága

173

1. Hangmegfelelések

Grimm-törvény

a) ieur. zöngés zárhang > (homorgán) zt. zárhang

<i>b</i> > <i>p</i>	ószl. <i>blato</i> 'mocsár'	~ ang. <i>pool</i>
<i>d</i> > <i>t</i>	lat. <i>decem</i> 'tíz'	~ ang. <i>ten</i>
<i>g</i> > <i>k</i>	lat. <i>genu</i> 'térd'	~ ang. <i>knee</i>
<i>gw</i> > <i>kw</i>	ieur. <i>gwena</i> 'asszony'	~ ang. <i>queen</i>

174

Szabályos ieur. hangmegfelelések

b) ieur. zt. (±hehezett) zárhang > zt. réshang:

<i>p</i> > <i>f</i>	lat. <i>pater</i> 'apa'	~ ang. <i>father</i> , ném. <i>Vather</i>
<i>ph</i> > <i>f</i>	ói. <i>phēna</i> 'hab'	~ ang. <i>foam</i> , ném. <i>Feim</i>
<i>t</i> > <i>þ</i> (<i>th</i>)	lat. <i>trēs</i> 'három'	~ ang. <i>three</i> , ném. <i>drei</i>
<i>k</i> > <i>h</i>	lat. <i>cord-</i> 'szív'	~ ang. <i>heart</i> , ném. <i>Herz</i>
<i>qw</i> > <i>hw</i>	lat. <i>quod</i> 'mi'	~ óang. <i>hwæt</i> (> ang. <i>what</i>) ófn. <i>hwaz</i> (> ném. <i>was</i>)

175

Szabályos ieur. hangmegfelelések

ieur. * <i>patēr</i> 'apa'	* <i>ped-</i> , <i>pod-</i> 'láb'	* <i>penque</i> 'öt'
szkr. <i>pitār</i>	<i>pāt</i>	<i>panča</i>
gör. <i>Πατήρ</i> [patér]	<i>πῶς</i> , <i>πούς</i> [pós]	<i>πέντε</i> [pente]
lat. <i>pater</i>	<i>pēs</i>	
Gót <i>fadar</i>	<i>fōtus</i>	<i>fimf</i>
ném. <i>Vater</i>	<i>Fuß</i>	<i>fünf</i>
ang. <i>father</i>	<i>foot</i>	<i>five</i>

176

Szabályos ieur. hangmegfelelések

ieur. * <i>kmtom</i> 'száz'	* <i>kuon</i> 'kutya'	* <i>kerd</i> , <i>kord</i> , <i>krd</i> 'szív'
lat. <i>centum</i>	<i>canis</i>	<i>cor</i> (gen. <i>cordis</i>)
gör. <i>ἑκατόν</i> [he-katon]	<i>κῶν</i> [kuon]	<i>καρδία</i> [kardia]
gót <i>hund</i>	<i>hunds</i>	<i>hairtō</i>
ném. <i>hundert</i>	<i>hund</i>	<i>herz</i>
ang. <i>hundred</i>	<i>hunt</i>	<i>heart</i>
óiráni <i>satām</i>	<i>span</i>	
szkr. <i>śatām</i>	<i>śun-ās</i>	
litv. <i>šimtas</i>	<i>šun</i>	<i>širdis</i>
ószl. <i>sáto</i>		<i>srdǫce</i>

177

Finnugor hangmegfelelések

magyar	finn	magyar	finn
hal	kala	le-sz	lie-
jég	jää	lélek	lõyly
kéz	käsi	lő-	lyö-
kő	kivi	máj	maksa
könny	kyynel	méh	mehiläinen

178

Finnugor hangmegfelelések

magyar	finn	magyar	finn
men-	mene-	nyel-	niele
meny	miniä	nyíl	nuoli
méz	mesi	száj	suu
négy	neljä	szarv	sarvi
név	nimi	száz	sata
nyal-	nuole-	szem	silmä

179

Finnugor hangmegfelelések

magyar	finn	magyar	finn
te-sz	teke-	vas	vaski
tó	tyvi	vér	veri
tud-	tunte-	vi-sz	vie-
vaj	voi	víz	vesi
varjú	varis vö		vävy

De ezek CSAK hasonlítanak!!!

180

Rendszerszerű vizsgálat

- ◆ zárhangok vizsgálata
- ◆ az alapnyelvben csak *zt* zárhangok voltak
- ◆ szókezdő és szóközépi pozícióban (szóvégen nem lehetett)
- ◆ rövid, gemináta és msh. kapcsolat
- ◆ *C-*, *-C-*, *-CC-*, *-C1C2-*

181

Szókezdő pozícióban: *p-

magyar	finn	magyar	finn
fa	puu	fél(fa)	pieli
fej, fő	pää	fél-	pelkää-
fog	pii	fal	pato
fogoly	pyy	fal-, falat	pala
fiú, fi	poika	fagyal	paju
fazék	pata	fagy-	pala-
fészek	pesä	für-	pura
felhő	pilvi	facsar-	puserta-
fecske	pääsky(nen)		

Következtetés: *p- > fi. p- ~ m. f-

182

Szókezdő pozícióban: *t-

magyar	finn	magyar	finn
tél	talvi	tetű	täi
tud	tunte-	tapos	tappa-
tó	tyvi	tart	tarttu-
te-sz, tev-	teke-	tele	täysi
tavas	touko	tüdő	tävy (nyj.)
té- (tétova)	tämä	tör	terä
to- (tova, túl)	tu	te	sinä (< tinä)

Következtetés: *t- > fi. t- ~ m. t-

183

Szókezdő pozícióban: *k-

magyar	finn	magyar	finn
ki?	ken?	hal	kala
kéz	käsi	ház	kota
kő	kivi	három	kolme
kígyó	kyy	hat	kuusi
könny	kyynel	had	kunta
könyök	kyynärä	hal-	kuole-
kéreg	keri	hajnal	koi
köt-	kytke-	hall-	kuule-
két	kaksi	hagy-	katoa-

Következtetés: *k- > fi. k- ~ m. k- (+ Vpal), h- (+ Vvel)

184

A szókezdő pozíció áttekintése

- *p- > fi. p- ~ m. f-
- *t- > fi. t- ~ m. t-
- *k- > fi. k- ~ m. k- (+ Vpal)
- *k- > fi. k- ~ m. h- (+ Vvel)

???

185

Szóközépi pozícióban

magyar	finn	
sovány	hupa	*-p- > fi. -p- ~ m. -v-
ravasz, róka	repo	
ház	kota	*-t- > fi. -t- ~ m. -z-
száz	sata	
víz	vesi	
fazék	pata	
kéz	käsi	
vezet	vetä-	
te-sz, tev-	teke-	*-k- > fi. -k- ~ m. Ø
né-z	näke-	
jó	joki	

186

A róka története

*rawo-

a) > rawa-sz > ravasz

b) > rawa > raw > rau, rou > ró > ró-ka

187

Szóközépi pozícióban

*-p- > -v-

*-t- > -z-

*-k- > Ø

???

188

Szóbelseji gemináták

magyar	finn	
epe	sappi	*-pp- > fi. -pp- ~ m. -p-
szép ?	seppä	
ipa, apa	appi	
öt	viitte > viisi	*-tt- > fi. -tt- ~ m. -t-
hat	kuutte > kuusi	
lök-	lykkää-	*-kk- > fi. -kk- ~ m. -k-
fakad-	pakku-	

189

Szóbelseji mássalhangzó-kapcsolatok

magyar	finn	
ad-	anta-	*-nt- > fi. -nt- ~ m. -d-
had	kunta	
odú	ontelo	
tud-	tunte-	
lúd	lintu	
hab	kumpua-	*-mp- > fi. -mp- ~ m. -b-
-b	-mpi	
dug	tunke-	*-nk- > fi. -nk- ~ m. -d-
bog ?	punka	
ág ?	hanka	

190

Szóbelseji mássalhangzó-kapcsolatok

*-mp- > -b-

*-nt- > -d-

*-nk- > -g-

?

191

Mit látunk?

*p- > f-	*-p- > -v-
*t- > t-	*-t- > -z-
*k- > k-, h-	*-k- > Ø
*-pp- > -p-	*-mp- > -b-
*-tt- > -t-	*-nt- > -d-
*-kk- > -k-	*-nk- > -g-

192

A magyarázat

Nazális + zárhang

PFU >	fi.	md.	magy.
*-mp- >	-mp-	-mb-	-b-
*-nt- >	-nt-	-nd-	-d-
*-nk- >	-nk-	-ng-	-g-
*kumpa	kumpua-	kumboldo-	hab
*anta-	anta-	ando-	ad-
*tunke-	tunke-	tungo-	dug-

zöngésülés és denazalizáció >

zöngés zárhangok születése, zöngésségi oppozíció

193

Geminált zárhangok

*-pp- >	fi. -pp-	~ m. -p-
*-tt- >	fi. -tt-	~ m. -t-
*-kk- >	fi. -kk-	~ m. -k-

A zöngétlen zárhangok „újraszületése”

194

Szóbelseji zárhangok

*-p- >	-w-	>	-v-
*-t- >	-ð-	>	-z-
*-k- >	-ɣ-	>	Ø

3 zárhangból 3 réshang

réshangúsodás avagy spirantizáció

195

Szóeleji zárhangok

*p- >	fi. p-	~ m. f-
*t- >	fi. t-	~ m. t-
*k- >	fi. k-	~ m. k- (+ Vpal)
*k- >	fi. k-	~ m. h- (+ Vvel)

196

Szóeleji zárhangok

- spirantizáció
- a szó belsejében mindenütt hatott
- a szó elejére érve kifulladt (50%-os hatások)
- a szóhangsúly miatt a változások a szó belsejében kezdődtek és onnan terjedtek a szó elejére

197

A zárhangok története

*p-	> fi. p-	~ m. f-	SP 50%
*t-	> fi. t-	~ m. t-	KL spirantizáció
*k-	> fi. k-	~ m. k- (+ Vpal)	KL (hangsúlyos)
		~ m. h- (+ Vvel)	SP
*-p-	> fi. -p-	~ m. -w- > -v-	SP 100 %
*-t-	> fi. -t-	~ m. -ð- > -z-	SP spirantizáció
*-k-	> fi. -k-	~ m. -ɣ- > Ø	SP (hangsúlytalan)
*-pp-	> fi. -pp-	~ m. -p-	gem. rövidülés
*-tt-	> fi. -tt-	~ m. -t-	= zöngétlen
*-kk-	> fi. -kk-	~ m. -k-	zárhangok újra
*-nt-	> fi. -nt-	~ m. -d-	zöngés
*-mp-	> fi. -mp-	~ m. -b-	zárhangok
*-nk-	> fi. -nk-	~ m. -d-	születése

198

2. A grammatikai elemek összevetése

kala uiskelee elevänä veden alla

a hal úszkál elevenen a víz alatt

199

Igeragozás

	finn	magyar	
Sg. 1.	-n	-ok/-ek/-ök	-om/-em/-öm
Sg. 2.	-t	-sz	-od/-ed/-öd
Sg. 3.	-V, Ø	Ø	-ja/-i
Pl. 1.	-mme-	-unk/-ünk	-juk/-jük
Pl. 2.	-tte	-tok/-tek/-tök	-játok/-itek
Pl. 3.	-vat/-vät	-nak/-nek	-ják/-ik

200

Névszóragozás

határozószó	rag	alapnyelvi	rag	h.szó
*al-na > alla *yl-nä > yllä ?kaike-ti ku-ten	*-s-nA > -ssA *-l-nA > -lIA	LOC *-nA LOC *-t	-ben -on -t/-tt -nött	benn kinn itt mellett
al-ta luo-ta	-s-tA -l-tA -tA	ABL *-tA		
minne tänne *ala-k	*-sen > -Vn *-len > -lle	LAT *-ñ LAT *-k	-be, -ra, -nek, -hoz, -ni	alá, mellé haza, oda

201

Birtokos személyragozás

Sg1.	szem-em	~ silmä-ni
Sg2.	szem-ed	~ silmä-ti > silmä-si
Pl2.	szem-etek	~ silmä-tte
Pl1.	szem-ünk	~ silmä-mme

ősm. -mVkv (pl. HB. isemucut) > -mk > -Vnk
ősfi. -mVkv > m-mV > -mmV

202

A szomorú valóság...

Azt kellene tudatosítani, hogy..

- ◆ a nyelvészet, nyelvtörténet is tudomány
- ◆ saját kutatási módszereivel
- ◆ a nyelv nem úgy működik, ahogy tízmillió amatőr nyelvész gondolja

203

Az előadás tematikája

- I. A nyelvrokonság fogalma
- II. Az uráli népek és nyelvek bemutatása
- III. A nyelvrokonság bizonyítékai
- IV. ŐSHAZAELMÉLETEK
- V. Az alapnyelv jellemzése

204

4. Őshazaelméletek

1. Kronologizáció és lokalizáció az indoeurópai és uráli őshaza meghatározásában
 - 1.1. Kronologizáció
 - 1.2. Lokalizáció
2. Őshazaelméletek
 - 2.1. Ázsiai elmélet
 - 2.2. Volga–Káma vidéki őshaza
 - 2.3. Baltikumi őshaza
 - 2.4. Uráli őshaza
 - 2.5. Ugor őshaza
 - 2.6. A magyarok őshazája és vándorlása, honfoglalás

205

1.1. Az ieur. alapnyelv kronologizációs kísérletei

Meddig lehet időben visszamenni?

- ◆ alapnyelv vizsgálata: a felbomlás pillanatában
- ◆ elvileg max. a jégkorszakig (ie. 14 000)

a) Réz-elmélet:

- ◆ ir. *rudriráh*, lat. *robust, ruber*, germ. **rudo*, ószl. *Ruda* 'vörös' < ieur. **reudh/roudh* < ?sum. *urudu* 'réz'
- ◆ réz első európai megjelenése: ie. 2500 k. (korábbi elmélet) >> ieur. alapnyelv felbomlása: 2500 után
- ◆ de: mai elmélet: réz Kis-Ázsiában ie. VIII. előtt > nem alkalmas a kronologizációra

206

1.1. Az ieur. alapnyelv kronologizációs kísérletei

b) Régi nyelvek tanúságtétele

- ◆ a szétválás (vándorlás) időbe telik
- ◆ hettita (ie. XVIII-tól): nagyon eltér a többi ieur. nyelvtől >> nagyon régi vagy „nővényelv”
- ◆ lineáris B: közel a homéroszi göröghöz (pedig 500 év); görög nyelv kialakulása 2000 előtt
- ◆ ebből következően: az alapnyelv szétválása lényegesen korábban, mint ie. 3000!

207

1.1. Az ieur. alapnyelv kronologizációs kísérletei

c) Glottokronológia (szóérténeti időrend)

- ◆ alapszókinces: 1000 év alatt 85% marad meg
- ◆ két nyelv alapszókinces: 1000 év – 64%
7000 év – 12%
- ◆ angol–német 59% > elválás: isz. 400 körül,
angol–holland 860, angol–többi germán: 600 körül
- ◆ spanyol–portugál 1600 körül,
olasz–francia 1600 körül,
olasz–román 1100 körül
- ◆ latin–görög ie. 3100,
hettita–görög ie. 4500!
- ◆ magyar–finn 27% – 4500 év
- ◆ csak relatív kronológiának jó, szókinces változása, rossz mérés veszélyei

208

1.1. Az ieur. alapnyelv kronologizációs kísérletei

d) Régészeti keltezésék fejlődése

- ◆ egyre korábbi rétegek feltárása
- ◆ Trója: I. réteg: ie. 3000,
ma már: ie. VIII–V. évezredből is vannak rétegek
- ◆ C14

e) Relatív kronológia

- ◆ finnugor–indoiráni kapcsolatok

209

1.1. Az uráli alapnyelv kronologizációja

Uráli alapnyelv felbomlása:	ie. IV. e.
Fgr. alapnyelv felbomlása:	ie. III. e. végén
Ugor alapnyelv felbomlása:	ie. II. e. végén
FP alapnyelv felbomlása:	ie. II. e. közepén
Permi alapnyelv felbomlása:	isz. VIII. sz.
FV alapnyelv felbomlása:	ie. I. e.
Közfinn alapnyelv felboml:	isz. I. sz.
Szamojéd alapnyelv felboml:	isz. kezdetén

210

1.2. Az ieur. alapnyelv lokalizációja

- belső módszer: évszakok, időjárás a Védák könyve alapján (2 nyári és 10 téli hónap)
- jövevényszavak: sémi, kaukázusi (Kis-Ázsia?)
- életföldrajz: „bükkargumentum”
- ahol a legtöbb nyelv összefüggően él: óeurópai víznevek
- komolytalanságok (legarchaikusabb nyelv, ahonnan az írás származik)

211

1.2. Az ieur. alapnyelv lokalizációja

„A jelöltek között szerepelt már Ázsia, India, Kasmír, a Himalája térsége, a Pamír és magas felvési völgyei, Baktria, Nyugat-Turkesztán, Közép-Ázsia, a Kaszpi-tenger vidéke, Babilónia, az Urálon túli sztyepp, a kirgiziai sztyepp, Kis-Ázsia (vagy annak valamelyik része), a Kaukázus, a Kaukázus és a Kaszpi-tenger térsége, az Urál és az Északi-tenger közötti vidékek, az Uráltól nyugatra Közép- és Dél-Oroszország a Kárpátoktól Közép-Ázsiáig vagy Iránig, a Baltikum, sőt csak Litvánia, Skandinávia, Észak-Európa, Közép-Európa Csehország központtal, a Rajnától a Donig vagy a Volgáig, Európától keletre valahol, Délkelet-Európa és a délnyugat-oroszországi sztyepp, Közép-Európától keletre, Észak-Németország egy része, a Harz-hegység, Königsberg vidéke, a Kárpátok térsége, Thüringia, Szászország, Német- és Lengyelország területe, az Alpoktól északra eső térség a Kárpát-medencével és az Észak-Balkánnal, Északnyugat-Ukrajna, a Duna völgye, a Keleti-Kárpátok térsége, Kelet-Európa és Dél-Oroszország, és így tovább. Végül van elmélet, nem is egy, amely kimondottan Magyarországot jelölte meg az egész indoeurópai alapnép vagy egy-egy csoportja őshazájaként.”
(Makkay János: Az indoeurópai népek őstörténete. Budapest, 1991. 77. oldal)

212

2. Uráli őshazaelméletek

- ◆ viszonylag körülhatárolt, összefüggő, kis terület (kis lélekszámmal)
- ◆ alapszókincs vizsgálata: sivatag, magashegység és tenger mellék kizárása
- ◆ nyelvészeti paleontológia módszere

213

2. Uráli őshazaelméletek

- 2.1. Ázsiai elmélet
- 2.2. Volga-Káma vidéki őshaza
- 2.3. Baltikum-Oka-vidéki őshaza (László Gyula)
- 2.4. Urál-vidéki őshaza (Hajdú Péter)
- 2.5. Az ugor őshaza
- 2.6. A magyarok vándorlása

214

2.1. Az ázsiai elmélet

- ◆ urál-altaji rokonságeszme: XIX. sz. 2. fele
> közös őshazát kerestek
- ◆ Castrén (finn) és Wiedemann (észt)
- ◆ az Altaj és a Szaján hegységek vidékén
- ◆ földrajzi nevek segítségével (hibás!)
- ◆ 1950-es évek: Molnár Erik
- ◆ manapság is sokan vallják, hogy Ázsiából jöttünk

215

216

2.2. Volga–Káma vidéki őshaza

Nyelvészeti paleontológia

- ◆ A növény- és állatföldrajz eredményeit bevonják a nyelvészeti kutatásba, főként az őshazakutatásba.
- ◆ Lényege: az egyes nyelvek alapszókészletében megvizsgálják az állat- és növényneveket, így kiderül, milyen természeti környezetben éltek elődeink.
- ◆ Ha egy szó több rokon nyelvben is szerepel, az visszavezethető az alapnyelvre. (Vö. tatu és elefánt.)

217

2.2. Volga–Káma vidéki őshaza

- ◆ Az állatok és növények elterjedését térképen jelölik, megkeresve azt a területet, ahol az a fauna és flóra együttesen megtalálható, amelyet őseink ismerhettek.
- ◆ Ha sok ilyen név van, viszonylag pontosan meghatározható az őshaza helye.
- ◆ Indoeurópai őshazakutatás: bükk – nem vált be.
- ◆ Uráli őshazakutatás: ez a legfőbb módszer.

218

2.2. Volga–Káma vidéki őshaza

- ◆ az uráli alapszókincs vallomása: nincs sivatag, tenger, magashegység, de van erdő, folyó

Vízi élet szavai:

- ◆ víz, tó, láp, jó 'folyó', ügy 'forrás'
- ◆ hab
- ◆ hal, tat(hal), keszeg, kecsge, ón
- ◆ [sügér], [tokhal], [lazac]
- ◆ hód
- ◆ háló, ár
- ◆ úszik

219

2.2. Volga–Káma vidéki őshaza

(Erdei) állatok:

evet 'mókus', egér, nyúl, róka, [hermelin], [nyérc], [nyest], [coboly], menyét, nyuszt, [rén], fene

Madarak:

daru, fecske, holló, lúd, málinkó, varjú, vöcsök, [harkály], [hattyú] – fészek

Fanevek, bokrok, cserjék:

szilfa, fenyő, [erdei fenyő], [vörösfenyő], [jegenyefenyő], [lucfenyő], [círbolefenyő], [nyírfa], [fűzfa], [rezgőnyár], [zelnicegygy], [málna], [ribiszke], [fekete áfonya], [mocsári berkenye], [madárberkenye]

220

2.2. Volga–Káma vidéki őshaza

MÉH ~ fi. *mehiläinen*, é. *mehiläne*, md. *mekš*, cser. *mükš*, zj. *moš*, vj. *muš* < fgr. **mekše*

MÉZ ~ fi. *mesi*, é. *mesi*, md. *med'*, cser. *mü*, vj. *mu*, zj. *Ma* < fgr. **mete*

- ◆ Ha ismerték a szót, ismerniük kellett az állatot is.
- ◆ Ahol a méh élt, ott volt az őshaza (+ más állatok, növények).
- ◆ A méhészkedés Ázsiában csak a XVII. sz-tól ismeretes (egy orosz katonatiszt vitte be).
- ◆ Következtetés: az őshaza nem lehetett Ázsiában, csak az Uráltól nyugatra eső (európai) területeken.

221

2.2. Volga–Káma vidéki őshaza

SŪN (< sü) ~ fi. *süli*, é. *siil*, cser. *šülem*, md. *šejel'*,
vog. *soule* < fgr. *šijele*

♦ A sün a 61. szélességi fok fölött nem él meg.

♦ Következtetés: az őshaza
a 61. fok alatti területeken
keresendő.

222

2.2. Volga–Káma vidéki őshaza

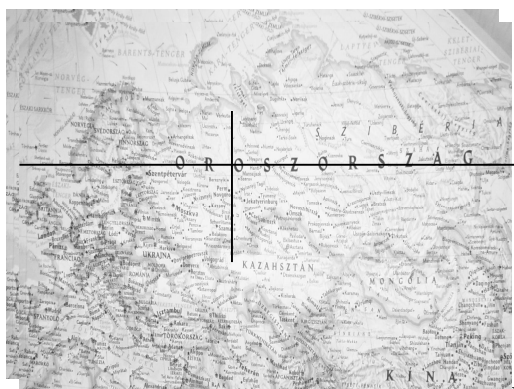
VAS ~ fi. *vaski*, é. *vask*, cser. *waž*, md. *viškä*, vj. *veš*,
vog. *weš*, zam. *waza* < uráli *waške*

Az i.e. IV–III. évezredben (is) a térség legnagyobb
vasérclelőhelye a Dél-Uráltól nyugatra eső terület
volt.

SÓ ~ ? fi. *suola*, md. *sal*, vj. *silal*, zj. *sol* < FP *sala*

A sószállítás fő útvonala a Volga volt
(a Kaszpi-tengertől).

223

2.2. Volga–Káma vidéki őshaza

1. A nem mézelő méheket már nagyon régóta ismerték
Sibériában.

2. A sün a mai éghajlati viszonyok között nem él meg a
61. fok felett. Nem tudjuk biztosan, 6000 éve hol
élhetett.

Ettől természetesen még lehetett az őshaza Európában
(de ezek így nem számítanak perdöntő bizonyítéknak).

Ennek ellenére ez a legvalószínűbb elmélet!

(Az összes növény- és állatnöv. erdőben, vízben gazdag
területre utal.)

225

2.3. Baltikum–Oka-vidéki őshaza

- ♦ László Gyula, 1961 – a régészet módszereivel
- ♦ palynológia (virágporvizsgálatok) > éghajlati
változások
- ♦ jégkorszak után szerinte az Urálban nagyon hideg volt,
élet nem lehetett
- ♦ régészet: újkőkori fésűs kerámia < középső kőkori
szvidéri kultúrából (ma: Swidry, Lengyelország)
- ♦ őshaza: Lengyelország–Baltikum–Oka

226

2.3. Baltikum–Oka-vidéki őshaza

- ♦ ezt az elméletet finn és észt tudósok továbbfejlesztették:
 - nem volt nyugati irányú vándorlás
 - finnek szerint ők az i.e. VII. évezredtől ott laknak
 - észtek szerint az i.e. III. e-ben a Baltikumban
finnugor népesség
 - ♦ ez a „nagy őshaza” elmélete: Uráltól a Baltikumig
- DE: a) tévedés a lakatlan Urál elve
b) nyelvészeti adatok: ósíráni jövevényszavak
a nyugati finnugorság nyelveiben!!!

227

228

2.4. Urál-vidéki őshaza

- ◆ Hajdú Péter, 1981
- ◆ nyelvészeti paleontológia + pollenvizsgálatok
- ◆ állatnevek nem használhatók
- ◆ a legbiztosabbak a fanevek
- ◆ nincs helymeghatározó értéke (mindenhol megél): nyírfa, nyárfa, fűzfa, erdei fenyő
- ◆ 5 fanév jön szóba:
 - lucfenyő
 - cirbolyafenyő
 - jegenyefenyő
 - vörösfenyő
 - szilfa

229

2.4. Urál-vidéki őshaza

- ◆ fi. *kuusi*, md. *kuz*, zj. *koz*, sam. *kut* < PU **kowese* 'lucfenyő'
- ◆ zj. *sus*, osztj. *tezet*, sam. *tēden* < PU **sikse* 'cirbolyafenyő'
- ◆ cser. *nulgo*, zj. *ńil*, vog. *ńuli*, sam. *nelga* < PU *ńulka* 'jegenyefenyő'
- ◆ zj. *ńia*, osztj. *nāņk* < PFU *nāņe* 'vörösfenyő'
- ◆ m. *szil*, cser. *šol*, md. *sāli*, fi. *salava* < PFU **šala* 'szilfa'

230

2.4. Urál-vidéki őshaza

- ◆ ha ezeket a faneveket a hatezer évvel ezelőtti elterjedésük (pollenanalízis!) alapján térképre vetítjük:
- ◆ az őshaza Ny-Szibériában és az Urál északi részén átnyúlva ÉK-Európában (a Pecsora folyó mentén) volt a ie. VI-IV. évezredben
- ◆ innen kelet felé a szamojédok, nyugat felé a finn-ugorok (orosz régészek: voloszovói kultúra)
- ◆ DE! Ma már tudjuk, hogy a szilfa nemcsak a Felső-Pecsora mentén, hanem a Dél-Urálnban is előfordult akkoriban (Veres Péter elmélete)

231

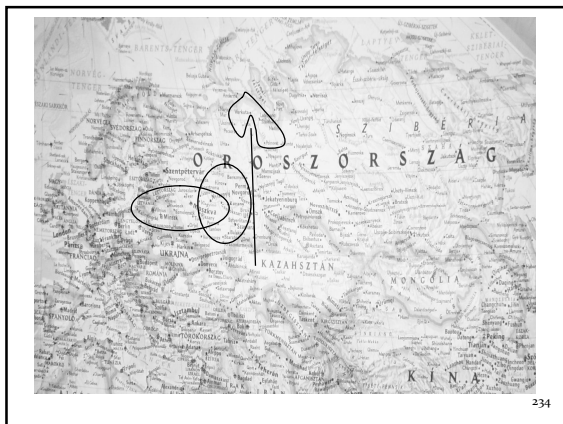

232

Az őshazaelméletek összefoglalása

- ◆ az ie. VI-IV. évezredben az ősuráli népesség az eurázsiai erdőövezetben élt
- ◆ elméletek: a Baltikumtól Ny-Szibériáig, de a legvalószínűbb az Urál vidéke
- ◆ vagy az Uráltól nyugatra (Volga-Káma), vagy az Észak-Urál környékén (Pecsora), vagy az Uráltól keletre (Szibéria nyugati része)

233

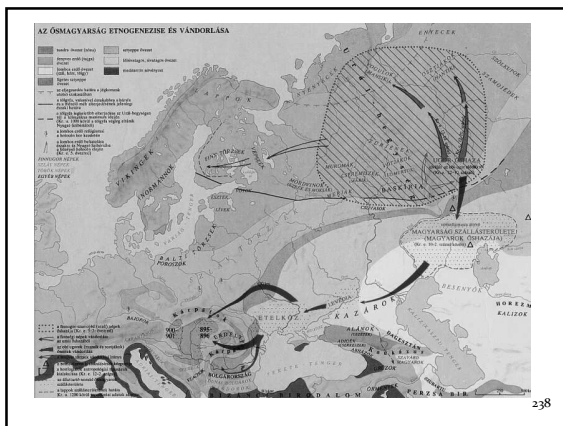
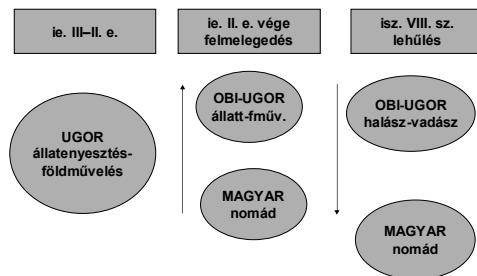
2.5. Az ugor őshaza

- ◆ finnugor alapnyelv kettéválása: ie. III. évezred végén
- ◆ ugor alapnépesség őshazája: Urál–Ny-Szibéria
- ◆ miért bomlott fel az ugor egység? klímaelmélet?
- ◆ ie. II. e.: állattartás (ló, nyereg, fék < ősiráni), kevés földművelés
- ◆ ie. II. e. végén szárazabb időjárás:
- ◆ északra az obi-ugorok
 - > állattenyésztés-földművelés továbbra is
- ◆ a délebben élő magyarok ottmaradtak
 - > új viszonyok: nomád állattenyésztés

2.5. Az ugor őshaza

- ◆ ie. VIII–VII. sz.-ban hűvösebb, nedvesebb periódus:
- ◆ obi-ugorok maradtak a tajgán
 - > áttértek a halászhívő vadász életmódra
- ◆ az ősmagyarok dél felé vándoroltak, megtartva a nomád életmódot
- ◆ ie. 500 körül irániakkal találkoztak (jövevényszavak)
- ◆ isz. 350–550 k.-re a magyarok már eltávolodtak az ugor őshazától, a Belaja mellett éltek (Magna Hungaria)

2.5. Az ugor őshaza

2.6. A magyarok vándorlása

2.6. A magyarok vándorlása

Magna Hungaria

- ◆ ma: Baskíria
- ◆ kun menekültek: magyarok élnek arrafelé > IV. Béla domonkos szerzeteseket küldött, csak Ottó tért vissza, de részletes beszámolója előtt meghalt > újabb szerzetesek
- ◆ Julianus (1236) megtalálta őket (elnevezés is tőle)
- ◆ más szerzetes utazók (Giovanni da Pian del Carpi) és arab geográfusok is tudósítottak róla
- ◆ IV. Béla visszaküldte Julianust (1237), el akarta őket hívni Magyarországra > tatárjárás miatt nem sikerült
- ◆ az idegen népek támadása miatt egy részük elpusztult, más részük továbbvándorolt, beolvadt
- ◆ „mozgó sztyeppevezet”, folyamatos vándorlás nyugat felé

240

2.6. A magyarok vándorlása

Levédia

- ◆ a Kaukázus északi előtere, a Fekete-tengertől északra, a Volga és a Don alsó folyásánál
- ◆ a VIII. sz. közepétől (750 k. – újabban: 670 k.) a IX. sz. közepéig
- ◆ a Kazár Birodalom részeként
- ◆ a magyarok első (ismert) uralkodójáról, *Levedi* fejedelemtől nevezte el Bíborbanszületett Konstantin
- ◆ szoros kapcsolat az onogurokkal (népnév!)
- ◆ ótörök jövevényszavak (nagyon sok!)
- ◆ földművelés, állattartás

241

2.6. A magyarok vándorlása

Etelköz

- ◆ a mai Ukrajna déli része
- ◆ a Don, Dnyeper, Dnyeszter, Bug és Szeret folyók vidéke
- ◆ ótörök *Etil* "folyó"
- ◆ a kazároktól való elszakadás > függetlenedés, erős hatalom
- ◆ a honfoglalás előtti utolsó haza (vérszerződés, kabarok csatlakozása)
- ◆ az Etelközbe érkezés ideje: 820–860 (újabban: 670)
- ◆ földművelés jelentősége egyre nagyobb (*búza, árpa, eke, sarló, gyümölcs, alma, bor, komló, kender, borsó, ökör, bika, tinó, ól, karám; dísznó, tyúk* – megtelepedés)
- ◆ besenyők támadása: honfoglalás (nagy létszámú, teljes népesség asszonyokkal, gyerekekkel; erős hadsereg – kalandozások szinte rögtön)

242

Európa a IX. század elején

243

2.6. A magyarok vándorlása

Kettős honfoglalás

- ◆ László Gyula
- ◆ Kuvrat onogur-bolgár fejedelem egyik fia Magna Bulgáriából (Fekete-tenger) > Kárpát-medence
- ◆ 670 k, ezek magyarok lehettek
- ◆ indok: griffes-indás népesség, türk rovásírás, ez magyar lenne??

244

Az előadás tematikája

- I. A nyelvrokonság fogalma
- II. Az uráli népek és nyelvek bemutatása
- III. A nyelvrokonság bizonyítékai
- IV. Őshazaelméletek
- V. AZ ALAPNYELV JELLEMZÉSE

245

1.1. Az alapnyelvi mássalhangzórendszer

Zárhangok: p, t, k
Részhangok: w, ɔ, dʰ, j, γ, s, ʃ, ʒ
Affrikáták: č, č̣
Laterálisok: l, lʰ
Tremuláns: r
Nazálisok: m, n, ŋ, ŋ

1.2. Az alapnyelvi magánhangzórendszer

	u	ü	i
õ	o	e	ē
	a	ä	

246

2. A szavak szerkezete (morfológia)

CVCV, CVCCV, VCV, VCCV, CV

- ♦ általában kétszótagú (főnév, ige stb.)
- ♦ ritkán egyszótagú (névmások)
- ♦ ritkán háromszótagú: *šingere* 'egér', *nomal3* 'nyúl'

- ♦ a szó elején nem állhatott CC-
- ♦ a szó közepén kevés -CC-
- ♦ -VV- soha
- ♦ a szó végén csak -V

247

2. A szavak szerkezete (morfológia)

Statistikai adatok:

- ♦ kb. 1200 szó, ebből: CVCV 50%
- ♦ C- 90%, V- 10%
- ♦ háromtagú: kb. 40 szó,
- ♦ szókezdő C-: *k-*, *t-*, *p-* a legtöbb
- ♦ első szótagi V: kétharmada veláris

- ♦ V a szótagalkotó (*vlk*, *krk*, *zmlzina*)
- ♦ a szuffixumoknak (-CV) két allomorfja volt (van):
palatális – veláris

248

3.1. Alapnyelvi szófajok: névszó és ige

- ♦ a névszó és az ige határa nem volt ennyire éles
- ♦ az alapnyelvben sok nomenverbum volt:
fagy, *les*, *nyom*, *vész*)
- ♦ a névszót állítmányként (igeként) is lehetett ragozni:
md. *lomañ* 'ember' – *lomañ-an* 'ember vagyok',
od 'fiatal' – *od-ol'i-n* 'én fiatal voltam',
kudo 'ház' – *kudo-sa-t* 'a házban vagy'
- ♦ de ezek nem tényleges igék, hanem a névszók alkalmi igesülései
- ♦ fő különbség: névszóhoz módjel, igéhez esetrag nem!

249

3.2. Alapnyelvi szófajok: számnevek

- ♦ számrendszerek: 1, 5, 20 (*quatre-vingts* = 4 x 20)
(< ujjak)

- ♦ a fgr. nyelvekben az első hat számnév közös
> korábbi elmélet: hatos rendszerünk volt
- ♦ hatos???
- ♦ mai elmélet: tízes számrendszerünk volt

250

Számnevek a finnugor nyelvekben

finn	mordvin	cseremisiz	votják	osztják	vogul
yksi	vejke	ik	odig	ěj	ük
kaksi	kavto	kok	kik	kāt	kit'
kolme	kolmo	kəm	kviñ	koləm	kōrəm
neljä	nii'e	nəl	nii'	nēlə	nīli
viisi	vet'e	wəc	vit'	wet	āt
kuusi	koto	kut	kvat'	kut	kat
seitsemän	šišem	šəm	šižim	lāwət	sāt
kahdeksan	kavkso	kāñdäkš	t'amis	nīləγ	nālälow
yhdeksän	vejke	əñdekš	ukmīs	ējərjoŋ	antälow
kymmenen	kemeñ	lu	das	joŋ	low

251

3.2. Alapnyelvi szófajok: számnevek

A tízes számrendszer nyelvi bizonyítékai:

a) Mit neveznek meg kiindulópontként, alapként?

♦ ha a 6 lett volna a kiindulópont, akkor külön lexéma kellene a 36-ra (és a 216-ra)

♦ ezzel szemben több szó van a 10-re: m. *tíz*, *-van/-ven*, **-nc*
m. *van/-ven* ~ vog. *man*, zj. *min*
cser. *lu* ~ vog. *low*
fi. *kymmenen* ~ md. *kemeñ*

♦ *húsz* ~ vog, o. *chus*, zj-vj. *kiz*, md. *koms*

♦ nagyobb számok: átvételek (keresk. kapcs.): *sata*, fi. *tuhat*

252

3.2. Alapnyelvi szófajok: számnevek

b) Mi a viszonyítási alap?

9 m. *kilenc* = *kivül*, *kül* + *nc* 'tíz' = 10 - 1

fi. *yhdeksän* = *yhde-* (yksi 'egy') + 'tíz' = 10 - 1

vog. *antälow*, osztj. *ējərjoŋ*

8 fi. *kahdeksan* = *kahde-* (*kaksi* 'kettő') + 'tíz' = 10 - 2

zj. *kekjamis*, md. *kavkso*

c) A '7' megnevezése

7 mágikus tabunév > kiesik (a hét iráni eredetű)

253

3.3. Alapnyelvi szófajok: névmások

♦ személyes, mutató, kérdő (egytagúak)

♦ személyes: *mV*, *tV*, *sV* – plur. *mV-k*, *tV-k*, *sV-k*

♦ ige + szem. nm. > igeragozás (*néz* + *én* >> *nézem*)

♦ névszó + szem. nm. > birt. szragozás (*kéz* + *én* >> *kezem*)

♦ mutató:

<i>tä</i>	fi. <i>tä-mä</i>	m. <i>té-</i>
<i>to</i>	fi. <i>tuo</i>	m. <i>to-va</i>
<i>nä</i>	fi. <i>nämä</i>	
<i>no</i>	fi. <i>nuo</i>	
<i>če</i>	fi. <i>se</i>	
<i>e</i>		m. <i>ez</i> , <i>itt</i> , <i>ide</i>
<i>o</i>		m. <i>az</i> , <i>ott</i> , <i>oda</i>

254

3.3. Alapnyelvi szófajok: névmások

♦ kérdő névmás

<i>ke</i>	fi. <i>ke-n</i>	m. <i>ki</i>
<i>ku</i>	fi. <i>ku-ka</i>	m. <i>ho-</i>
<i>mi</i>	fi. <i>mi-kä</i>	m. <i>mi</i> , <i>mi-</i>

♦ élő és élettelen megkülönböztetése

255

4.1. Névszói esetragok (Cx)

	magyar	finn
Nominativus	*-Ø	-Ø
Accusativus	*-m	-n
Genitivus	*-n	-n
Locativus I. (U)	*-nA	-nA
Locativus II. (FU)	*-ttA	-t/-tt
Ablativus I. (U)	*-tA	-tA
Ablativus II. (Ug)	*-lA	-l
Lativus-Dat I. (U)	*-ñ	-n
Lativus-Prolat I. (U)	*-kA	-é
Lativus-Prolat II. (FU)	*-j	-i

256

Névszói esetragok: *-nA locativus

magyar

◆ *-n/-on/-en/-ön* superessivus

hely: asztalon, idő: *télen*, mód: *szépen*,

állapot: *ébren*, szám: *ketten*

◆ *-ban/-ben* inessivus

◆ határozószó, névutó: *kinn, benn, fenn, hún (> hol)*

finn

◆ *-na/-nä* essivus

állapot: *vanhana* 'öregként', *opettajana* 'tanárként'

idő: *talvena* 'télen', *maanantaina* 'hétfőn'

hely: *kotona* 'otthon', *ulkona* 'kint', *alla* 'alatt'

257

Névszói esetragok: *-ttA locativus

magyar

◆ *-t/-ott/-ett/-ött* locativus:

Kolozsvárt, Kaposvárott, Pécssett, Győrött

◆ *-nitt/-nott/-nött* családi helyrag:

papnitt, bírónott

◆ határozószó, névutó:

itt, hanyatt, mögött, mellett, bent, fent,

déltájt (idő), *örömet, bizvást* (mód)

finn

◆ határozószó, névutó:

nyt 'most', *muuten* 'egyébként', *kaiketi* 'talán'

258

4.2. Birtokos személyragok (Px)

	magyar	vogul	finn
Sg1 *me	-m	-m	-ni
Sg2 *te	-d	-n	-si
Sg3 *se	-A	-te	-nsA
Du1 *men		-men	
Du2 *ten		-nen	
Du3 *sen		-ten	
Pl1 *mek	-nk	-w	-mme
Pl2 *tek	-tOk	-en	-nne
Pl3 *sek	-Uk	-anɔl	-nsA

259

4.3. Számjelek (Nx)

Pluralis	magyar	vogul	finn	
Nom.	*-t	-t	-t	
függő esetek	*-j	-i	-i-	
birtoktöbbsítés	*-n	-an	(-n)	
névmás	*-k	-k	-w	
Dualis		magyar	vogul	finn
Nom.	*-k		-iɣ	
névmás	*-n		-n	

260

4.4. Igei személyragok (Vx)

	magyar	vogul	finn
Sg1 *-me	-m	-m	-n
Sg2 *-te	-d	-n	-t
Sg3 *-se	-i	-te	
Sg3 *-Ø	-Ø	-Ø	-Ø
Du1 *-men		-men	
Du2 *-ten		-n	
Du3 *-sen		-ten	
Pl1 *-mek	-nk	-w	-mme
Pl2 *-tek	-tOk	-n	-tte
Pl3 *-sek	-ik		

261

4.5. Módjelek (Mx)

	magyar	vogul	finn
Indicativus	*-Ø	-Ø	-Ø
Imperativus	*-k	-j	-k
Conditionalis	*-nek	-né	-nuw
		-ne	

4.6. Időjelek (Tx)

	magyar	vogul	finn
Praesens	*-Ø	-Ø	-Ø
	*-k	-ɣ	
Praeteritum	*-ś	-s	
	*-j	-é	-i

262